

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Martin Chochol, Bronisla-
va Chocholová, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Maričová, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Satinská, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

VANČOVÁ, Iveta: České geografické názvy v slovenčine. Niektoré problémy používania českých názvov obcí	65
SATINSKÁ, Lucia: Ako správne opíuť szegéna v Salgótarjáne alebo výhody lošonckého rodiska	77
HORNANSKÝ, Imrich: Poklona pamiatke profesora Krajčoviča	81

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

SMATANA, Miloslav: Podoby názvov chorôb v slovenských nárečiach (pokračovanie)	88
MARIČOVÁ, Anna: <i>Pazoučanke samie piekli chleba</i>	99

ROZLIČNOSTI

Slovesá <i>lajkovať</i> , <i>hejtovať</i> a iné odvodeniny z anglických slov <i>like</i> a <i>hate</i> . S. Mislovičová	104
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Slavomír Ondrejovič jubiluje. L. Satinská	107
Slovenská lingvist(i)ka v Čechách. M. Šimková	110
Vysokoškolská učebnica latinskej lekárskej terminológie. T. Hamar – E. Taranová	114

SPYTOVALI STE SA

Písanie slov <i>gexit</i> a <i>bexit</i> . K. Kálmánová	117
<i>Programátor</i> . S. Duchková	118

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (20). M. P o -
v a ž a j 120

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Názvy rastlín. I. V a n č o v á 126
Optimálny a optimálnejší. S. D u c h -
k o v á 126
O slove *diva*. S. D u c h k o v á 127
Rovnítko? S. D u c h k o v á 128

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 50, 2016, č. 2 (20. 4. 2016). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSSRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2016

Cena 1,40 €

České geografické názvy v slovenčine. Niektoré problémy používania českých názvov obcí

IVETA VANČOVÁ

Pri používaní českých geografických názvov v slovenských textoch sa uplatňujú zásady vzťahujúce sa všeobecne na cudzie geografické názvy, no zohľadňujú sa pri nich historicky dané špecifiká vyplývajúce z príbuznosti oboch jazykov, ako aj zo spolužitia slovenského a českého národa v jednom štáte, na ktorého území fungovali dva štátne jazyky. Cudzie geografické názvy sa v slovenčine používajú v základnom tvare v pôvodnej podobe (ak nejde o slovenské exonymá, čiže vžitú slovenskú podobu názvov geografických objektov, ktoré neležia na území Slovenskej republiky), to znamená, že ich pravopisná podoba sa nemení, no v nepriamych pádoch sa prispôsobujú slovenskému tvarosloviu. V prípade slovenčiny a češtiny ide o dva veľmi blízke jazyky a pre české geografické objekty nemáme v slovenčine vytvorené slovenské exonymá (okrem výnimky, ktorá sa spomína ďalej), preto sa takéto názvy aj v slovenskom texte ponechávajú v pôvodnej podobe, ich pravopis sa nemení, píše sa rovnako ako v češtine: s českými písmenami *č*, napr. *Děčín*, *Prostějov*, *Nové Město nad Metují*; *ř*, napr. *Havířov*, *Jaroměř*, *Červená Řečice*; *ů*, napr. *Špindlerův Mlýn*, *Královův Dvůr*. V nepriamych pádoch sa ku sklonným názvom, resp. sklonným častiam názvov pridávajú

Text vznikol pri riešení grantového projektu Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko (VEGA č. 2/0125/14)

pádové prípony podľa slovenského skloňovania, napr. *k Poděbradom* (nie *k Poděbradům*), *v Domažliciach* (nie *v Domažlicích*), *za Děčínom* (nie *za Děčínem*). Rodové zaradenie českých názvov obcí je pri väčšine z nich rovnaké ako v češtine, no aj tu je napriek príbuznosti oboch jazykov niekoľko rozdielností, keď sa rod názvu v slovenčine odlišuje od rodu názvu v češtine. Ide napríklad o názvy *Chrudim*, *Kouřim*, *Kroměříž*, *Litomyšl*, *Olomouc*, *Příbram*, *Telč*, *Vlašim*, ktoré sú v češtine ženského rodu (čes. *v Chrudimi*, *v Kouřimi*, *za Kroměříží*, *do Litomyšle*, *z Olomouce*, *k Příbrami*, *do Telče*, *za Vlašimi*), ale v slovenčine sú to podstatné mená mužského rodu (slov. *v Chrudime*, *v Kouřime*, *za Kroměřížom*, *do Litomyšľa/Litomyšlu*, *z Olomouca*, *k Příbramu*, *do Telča*, *za Vlašimom*). O problémových názvoch českých miest z hľadiska určenia rodu v slovenčine informovali aj staršie Pravidlá slovenského pravopisu (11. vyd. z roku 1971) v bode 2 paragrafu 108: „Niektoré české zemepisné mená zakončené spoluhláskou menia v slovenčine gramatický rod. Napr. mená *Olomouc*, *Chrudim*, *Příbram*, *Kouřim*, *Vlašim*, *Litomyšl* sú v češtine žen. rodu, ale v slovenčine muž. rodu. České mená žen. rodu na -v zachovávajú žen. rod aj v slovenčine, napr. *Boleslav* (z *Boleslavi*), *Břeclav* (z *Břeclavi*), *Čáslav* (z *Čáslavi*). Aj mená *Choceň*, *Plzeň* sú ženského rodu.“

Z hľadiska určenia rodu možno medzi výnimočné zaradiť aj niektoré názvy obcí zakončené na *-ice*, ktoré sú v češtine podstatné mená ženského rodu v jednotnom čísle, napr. *Jilemnice*, *Kopřivnice*, *Lednice*, a rovnakú formu i rodovú príslušnosť si zachovávajú aj v slovenčine: na základe mäkkého zakončenia sa skloňujú podľa vzoru *ulica*, napr. *z Jilemnice*, *z Kopřivnice*, *z Lednice* – *v Jilemnici*, *v Kopřivnici*, *v Lednici*. Treba však pripomenúť, že názvy obcí zakončené na *-ice* sú v češtine aj v slovenčine väčšinou pomnožné podstatné mená ženského rodu, napr. české názvy *Teplice* – *z Teplic*, *Pardubice* – *v Pardubiciach*, *Strakonice* – *za Strakoniciami*, slovenské názvy *Dudince* – *z Dudiniec*, *Gíraltovce* – *v Gíraltovciach*, *Opatovce* – *za Opatovcami*. Niektoré takto zakončené názvy sú v češtine variantné, t. j. fungujú a skloňujú sa ako ženské podstatné mená i pomnožné podstatné mená ženského rodu (porov. Internetovú jazykovú príručku na webovej stránke Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky), napr. (v češtine) *Prčice* – *do Prčice* aj *do Prčic* – *za Prčici* aj *za Prčicemi*, preto aj v slovenčine ich možno skloňovať rovnakým spôsobom: *Prčice* – *do Prčice* aj *do*

Prčíc – za *Prčicou* aj za *Prčicami*, ale podstatne častejšie sa skloňuje ako pomnožné podstatné meno. Pravopis a skloňovanie niektorých geografických názvov z územia Českej republiky si môžeme overiť v Pravidlách slovenského pravopisu (2013; ďalej PSP), kde sa v slovníkovej časti uvádzajú najfrekvencovanejšie názvy, aj v prvých troch zväzkoch Slovníka súčasného slovenského jazyka (v 1. zv. A – G z r. 2006, v 2. zv. H – L z r. 2011, v 3. zv. M – N z r. 2015), v ktorom sa výberovo uvádzajú najpoužívanějšíe názvy českých miest, riek, pohorí a vrchov. Dosiaľ najväčší počet českých geografických názvov (tzn. názvov geografických objektov v Českej republike) spracovaných v slovenských lexikografických príručkách s označením skloňovania v slovenčine poskytuje 6. zväzok Slovníka slovenského jazyka (1968), do ktorého sa (do časti *Zemepisné názvy*) zaradilo približne 200 geografických názvov (miest, riek, pohorí, vrchov a krajov), pričom takmer polovicu z nich tvoria názvy miest.

V príspevku sa zameriame na niektoré problémy vyskytujúce sa pri používaní českých geografických názvov, presnejšie na skupiny viacslovných názvov obcí (skladajúcich sa z dvoch a viacerých slov) v slovenskom kontexte.

A. České viacslovné názvy obcí možno rozdeliť do niekoľkých skupín:

A.1. Názvy so zhodným prívlastkom, ktorým je akostné alebo vzťahové prídavné meno

Napríklad *Červená Řečice*, *Česká Třebová*, *Český Krumlov*, *Horní Benešov*, *Kamenický Šenov*, *Krásná Lípa*, *Krásné Údolí*, *Kutná Hora*, *Mladá Boleslav*, *Moravský Krumlov*, *Nalžovské Hory*, *Nová Paka*, *Nové Hrady*, *Nové Strašecí*, *Spálené Poříčí*, *Trhové Sviny*, *Valašské Meziříčí*, *Uherské Hradiště*, *Uherský Brod*, *Uhlířské Janovice*, *Valašské Klobouky*, *Velká Bíteš*, *Velké Hamry*, *Velké Pavlovice*, *Vysoké Mýto*, *Vyšší Brod*, *Zlaté Hory*, *Železná Ruda*.

Takýto typ viacslovných názvov je najrozšírenejší, rovnako je to aj v slovenčine, napr. *Čierna Voda*, *Malé Borové*, *Slovenská Lupča*, *Spišské Vlachy*, *Trenčianske Teplice*.

A.2. Názvy so zhodným prívlastkom, ktorým je prívlastňovacie prídavné meno

Napríklad *Boží Dar*, *Havlíčkův Brod*, *Hrochův Týnec*, *Golčův Jeníkov*, *Heřmanův Městec*, *Františkovy Lázně*, *Jindřichův Hradec*, *Králov Dvůr*, *Mnichovo Hradiště*, *Sezimovo Ústí*, *Špindlerův Mlýn*, *Vlachovo Březí*.

Privlastňovacie prídavné mená sa vyskytujú aj v slovenských názvoch obcí, napr. *Babin Potok, Dačov Lom, Ješkova Ves*.

A.3. Predložkové názvy

A.3.1. Názvy s predložkou *nad/nade*

V tomto type názvov je v predložkovom spojení väčšinou názov rieky, napr. *Brandýs nad Orlicí, Budišov nad Budišovkou, Jablonec nad Nisou, Benátky nad Jizerou, Frýdlant nad Ostravicí, Hluboká nad Vltavou, Hodkovice nad Mohelkou, Chlumeck nad Cidlinou, Jaroměřice nad Rokytnou, Klášterec nad Ohří, Lipník nad Bečvou, Němčice nad Hanou, Planá nad Lužnicí, Roudnice nad Labem, Rychnov nad Kněžnou, Újezd nade Mží, Veselí nad Moravou, Žďár nad Sázavou, Bystřice nad Pernštejnem, Kostelec nad Černými lesy*.

Takto utvorené názvy máme aj v slovenčine, napr. *Čierne nad Topľou, Nové Mesto nad Váhom, Slatinka nad Bebravou*.

A.3.2. Názvy s predložkou *pod*

Po predložke *pod* prevažne nasleduje názov vrchu alebo pohoria, napr. *Frenštát pod Radhoštěm, Pec pod Sněžkou, Bystřice pod Hostýnem, Loučná pod Klínovcem, Mníšek pod Brdy, Rovensko pod Troskami, Rožmitál pod Třemšínem, Rožnov pod Radhoštěm, Stráž pod Ralskem, Třebechovice pod Orebem, Vrbno pod Pradědem*.

Podobné názvy fungujú aj v slovenčine, napr. *Brezová pod Bradlom, Mýto pod Ďumbierom, Stráne pod Tatrami*.

A.3.3. Názvy s predložkou *v/ve*

Pri takýchto názvoch ide zväčša o spojenia s názvom pohoria alebo kraja, napr. *Albrechtice v Jizerských horách, Jablonné v Podještědí, Rokytnice v Orlických horách, Háj ve Slezsku*.

V slovenských názvoch obcí sa predložka *v/vo* nevyskytuje.

A.3.4. Názvy s predložkou *u*

Za predložkou *u* nasleduje spravidla názov inej obce, napr. *Klobouky u Brna, Slavkov u Brna, Újezd u Brna, Jílové u Prahy*.

V slovenčine českej predložke *u* v miestnom význame v spojení s neživotnými podstatnými menami zodpovedá predložka *pri*, porov. *Kráľová pri Senci, Rokyty pri Humennom, Jastrabie pri Michalovciach, Trnava pri Laborci*.

A.3.5. Názvy s predložkou *na*

Predložka *na* sa prevažne spája s názvom kraja, napr. *Ivanovice na Hané*, *Kostelec na Hané*, *Hořice na Šumavě*.

V slovenčine máme niekoľko takých názvov, napr. *Okoličná na Ostrove*, *Štvrtek na Ostrove*.

A.4. Kombinované názvy

Ide väčšinou o názvy, ktorých súčasťou je prívlastok aj predložkové spojenie alebo v ktorých sú dve predložkové spojenia, napr. *Bílý Kostel nad Nisou*, *Dvůr Králové nad Labem*, *Krásná Hora nad Vltavou*, *Nové Město pod Smrkem*, *Staré Město pod Landštejnem*, *Rychnov u Jablonce nad Nisou*, *Vícenice u Náměště nad Oslavou*.

Podobné názvy sa vyskytujú aj v slovenčine, napr. *Nové Mesto nad Váhom*, *Ruská Voľa nad Popradom*.

A.5. Názvy so spojovníkom

Takéto názvy vznikli zväčša spojením dvoch názvov obcí, v češtine sa vyskytujú aj zloženiny, v ktorých druhá časť (všeobecné podstatné meno) označuje, resp. bližšie identifikuje obec, napr. *Brumov-Bylnice*, *Frýdek-Místek*, *Morkovice-Slížany*, *Rájec-Jestřebí*, *Sedlec-Prčice*, *Lipová-lázně*, *Mšené-lázně*.

Na Slovensku máme napríklad tieto názvy so spojovníkom: *Cabaj-Čápor*, *Hodruša-Hámre*, *Nedožery-Brezany*.

A.6. Iné názvy

Do tejto skupiny možno zaradiť napríklad názvy zložené z dvoch podstatných mien (typu pomenovacieho nominatívu), pričom prvá časť názvu vznikla zo všeobecného podstatného mena a označuje typ osídlenia alebo bližšie identifikuje obec, napr. *Lázně Bělohrad*, *Lázně Kynžvart*, *Město Albrechtice*, *Město Touškov*, *Ves Touškov*.

B. Používanie názvov v slovenskom kontexte

B.1. Základný tvar názvov

V základnom tvare sa viacslovné české názvy obcí pravopisne nemenia ani neupravujú, každá časť názvu si zachováva české písmená aj české koncovky, nemení sa ani česká kvantita. V praxi sa bežne stretávame s používaním českých geografických názvov so slovenskými príponami (podoby sme overovali pomocou nástroja Sketch Engine v korpuse Omnia Slovaca, najmä v publicistických textoch), napr. pri názve *Jindřichův Hradec* s podobou

Jindřichov Hradec, pri názve *Horní Benešov* s podobou *Horný Benešov*, pri názve *Horní Bečva* s podobou *Horná Bečva*, pri názve *Krásná Lípa* s podobou *Krásna Lípa* atď.

Výnimkou zo spomenutej zásady je názov známeho kúpeľného mesta *Karlove Vary*, ktorý sa v tejto podobe uvádza aj v aktuálnom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu. Názov má čiastočne poslovenčenú podobu, čiže slovenskú príponu *-ove* zodpovedajúcu tvaru množného čísla mužského prívlastňovacieho prídavného mena *Karlov*. V tejto súvislosti treba spomenúť aj názvy ďalších dvoch známych kúpeľných miest *Mariánské Lázně* a *Františkovy Lázně*, pri ktorých používaní pozorujeme neistotu spôsobenú tým, že v minulosti sa pri nich odporúčali čiastočne zdomácnené podoby *Mariánske Lázně* a *Františkove Lázně*. V roku 1967 L. Dvonč (1967, s. 275 – 276) pripúšťal zdomácnenú podobu pri všetkých troch spomínaných názvoch: „Podľa našej mienky pri českých vlastných menách rovnako ako pri iných vlastných menách máme v spisovnej slovenčine v niektorých prípadoch popri pôvodných podobách aj poslovenčené podoby... Tak napr. používame poslovenčenú podobu *Karlove Vary* namiesto podoby *Karlovy Vary*, podobne aj *Františkove Lázně*, *Mariánske Lázně*...“, pričom zdôvodnil, že takéto formy sa tvoria v prípadoch, „... v ktorých nositelia slovenského jazyka prichádzajú častejšie do styku s príslušnými českými názvami.“ V príspevku J. Jacka (1978, s. 219) sa však poslovenčená podoba vzťahovala len na dva z troch spomenutých názvov, a to *Karlove Vary* a *Františkove Lázně*: „V súčasnej spisovnej slovenčine zapisujeme české miestne názvy v základnom tvare (nominatíve) pôvodným českým pravopisom, teda *Mariánské Lázně*. (...) Podľa súčasných kodifikačných príručiek v spisovnej slovenčine je tu prípustná aj čiastočne poslovenčená podoba *Karlove Vary* a *Františkove Lázně*...“ V recenzii L. Dvonča (1984, s. 126) sa autor zmieňuje aj o pravopise názvov *Karlove Vary* a *Mariánske Lázně*: „V spisovnej slovenčine existujú nepočtené exonymá z územia Českej socialistickej republiky, napr. *Karlovy Vary* – *Karlove Vary*, *Mariánské Lázně* – *Mariánske Lázně* a pod., inak sa aj tu predpokladá používanie pôvodných českých názvov.“ Pre úplnosť treba dodať, že z týchto troch názvov sa v slovenských kodifikačných príručkách uvádzali len dva: v 6. zväzku Slovníka slovenského jazyka bol názov *Karlove Vary* v čiastočne zdomácnenej podobe a názov *Mariánské Lázně* v pôvodnej podobe. Rovnako sú spracované aj v súčasných PSP

(v poslednom vydaní z r. 2013). Názov *Františkovy Lázně* sa do spomenutých príručiek nezaradil. V Príručke slovenského pravopisu pre školy autorov J. Oravca a V. Lacu, ako aj v Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera sa uvádza iba názov *Karlove Vary*. Keďže pravopis názvov *Mariánské/Mariánske Lázně* a *Františkovy/Františkove Lázně* nebol v minulosti ustálený, aj v súčasnej praxi je rozličný (popri uvedených podobách nájdeme aj podoby s upravenou druhou časťou *Mariánske/Mariánské Lázne; Františkove/Františkovy Lázne*). Bolo by preto vhodné uvažovať o zaradení názvu *Františkovy Lázně* do PSP, prípadne pripustiť poslovenčené podoby *Mariánske Lázně, Františkove Lázně* ako pri názve *Karlove Vary*.

B.2. Skloňovanie názvov

B.2.1. Názvy so zhodným prívlastkom

V skupine názvov so zhodným prívlastkom, čiže s akostným, vzťahovým alebo prívlastňovacím prídavným menom, sa (okrem výnimiek) obidve časti viacslovného názvu v češtine skloňujú. Skloňujeme ich preto aj v slovenskom texte rovnako ako podobné slovenské geografické názvy, napr. *Český Krumlov – z Českého Krumlova; Jindřichův Hradec – v Jindřichovom Hradci; Vysoké Mýto – vo Vysokom Mýte*. Výnimkou sú názvy *Hradec Králové, Dvůr Králové*, v ktorých sa druhá časť *Králové* neskleňuje – z *Hradca Králové, z Dvora Králové – k Hradcu Králové, k Dvoru Králové – v Hradci Králové, vo Dvore Králové* ap., pretože „Tvar *Králové* je genitív starého substantivizovaného prídavného mena *Králová* (= kráľovná). V názvoch *Dvůr Králové, Hradec Králové* je teda tvar *Králové* nezhodný prívlastok“ (Peciar, 1958, s. 262). V slovenských textoch sa však stretávame so skloňovaním prívlastku *Králové*, a to s tvarmi, ktoré by boli náležité, keby malo prídavné meno podobu *Králový*, napr. z *Hradca Králového, v Hradci Královom*. Názov *Hradec Králové* aj s tvarom genitívu *Hradca Králové* sa uvádza aj v súčasných PSP, kde si používatelia môžu overiť jeho skloňovanie.

V nepriamych pádoch sa k slovnému základu skloňovaných častí názvu pridávajú slovenské prípony podľa príslušných vzorov, napr. *Červená Řečice – z Červenej Řečice – v Červenej Řečici – za Červenou Řečicou; Česká Třebová – z Českej Třebovej – v Českej Třebovej – za Českou Třebovou; Uherské Hradiště – z Uherského Hradišťa – v Uherskom Hradišti – za Uherským Hradištom; Krásná Lípa – z Krásnej Lípy – v Krásnej Lípe – za*

Krásnou Lípou, Nové Hrady – z Nových Hradov – v Nových Hradoch – za Novými Hradmi. Treba však upozorniť na to, že aj keď prípony zodpovedajú slovenskému skloňovaniu a uplatňuje sa aj pravidlo o rytmiickom krátení, čiže dlhé koncovky sa skracujú, základ názvu sa pravopisne nemení ani v nepriamych pádoch, to znamená, že v ňom zostávajú české písmená ako pri zápise názvu v základnom tvare. Aj tu sa občas stretávame s upravenými pravopisnými podobami názvu, napr. pri názve *Moravská Třebová* s podobou *z Moravskej Trebovej* namiesto *z Moravskej Třebovej*, pri názve *Velká Bíteš* s podobami *vo Veľkej Bíteši* namiesto *vo Velkej Bíteši*, *za Veľkou Bítešou* namiesto *za Velkou Bítešou*, pri názve *Mnichovo Hradiště* s podobou *v Mníchovom Hradišti* namiesto *v Mnichovom Hradišti*, pri názve *Pec pod Sněžkou* s podobou *v Peci pod Snežkou* namiesto *v Peci pod Sněžkou*, pri názve *Kroměříž* s podobami *z Kroměříža* a *z Kromeříža* namiesto *z Kroměříža*, s podobami *v Kroměříži* alebo *v Kromeříži* namiesto *v Kroměříži* (pri tomto názve však môže ísť o nedôslednosť pisateľov, pretože názov *Kroměříž* je z hľadiska slovenského pravopisu komplikovaný) a podobne.

B.2.2. Predložkové názvy

V zložených názvoch obcí obsahujúcich predložky sa predložkové spojenie v češtine nesklonuje a aj v slovenčine zostáva vo všetkých pádoch v rovnakom tvare; to znamená, že české tvary výrazov za predložkou sa ponechávajú v pôvodnej podobe, napr. *Rožnov pod Radhoštěm – v Rožnove pod Radhoštěm, za Rožnovom pod Radhoštěm; Planá nad Lužnicí – v Planě nad Lužnicí, za Planou nad Lužnicí; Háj ve Slezsku – v Háji ve Slezsku, za Hájom ve Slezsku.* Keďže takto sa skloňujú aj slovenské názvy rovnakého typu (porov. *Poruba pod Vihorlatom – v Porube pod Vihorlatom, z Poruby pod Vihorlatom*), nie je s používaním takýchto českých názvov v slovenčine problém. Treba však spomenúť jeden jav, ktorý (azda prirodzene) nastáva, a to uvádzanie výrazu za predložkami *nad, pod, na* so slovenskou pádovou príponou. Napríklad pri názve *Bystřice nad Pernštejnem* sa v rozličných pádoch používa podoba *nad Pernštejnem*, pri názve *Planá nad Lužnicí* podoba *nad Lužnicou*, pri názve *Bystřice pod Hostýnem* podoba *pod Hostýnom*, pri názve *Mníšek pod Brdy* podoba *pod Brdmi*, pri názve *Rožnov pod Radhoštěm* podoba *pod Radhoštom*, pri názve *Vrbno pod Pradědem* podoba *pod Pradědom*. Dôležité je v tejto súvislosti pripomenúť, že keby sa geografické názvy (riek, vrchov ap.) stojace za predložkou použili v slo-

venskom kontexte samostatne, teda nie ako súčasť názvu obce, priberali by slovenské pádové prípony, napr. *Cestovali sme do Bystřice nad Pernštejnem* (do obce), ale *Zastavili sme sa pod Pernštejnem* (pod hradom *Pernštejn*), *Boli sme v Rožnově pod Radhoštěm* (v obci), ale *Stáli sme pod Radhoštěm* (pod vrchom *Radhošť*), *Prechádzali sme cez Mníšek pod Brdy* (cez obec), ale *Obec sa rozprestiera pod Brdmi* (pod vrchovinou *Brdy*).

Pri českých názvoch s predložkou *u* pozorujeme silnú tendenciu (a to dokonca aj vtedy, keď je názov v základnom tvare) prekladať predložku *u* do slovenčiny ako predložku *pri* a geografický názov za predložkou použiť v slovenčine v lokáli, napr. *Slavkov u Brna* – *Slavkov pri Brne*. Pri takejto úprave názvu však nie je vždy jasné, či je predložkové spojenie jeho súčasťou. Príklad: ak použijeme v slovenskom texte názov obce v podobe *Ivančice pri Brne* (v češtine *Ivančice u Brna*), nevieme posúdiť, či názov je len *Ivančice* a spojenie *pri Brne* (keďže sa uvádza v slovenskej podobe) má iba lokalizačnú funkciu, t. j. bližšie opisuje, kde sa obec nachádza (v blízkosti Brna). V takýchto prípadoch sa potom môže stať, že sa názov obce nesprávne identifikuje.

B.2.3. Názvy so spojovníkom

Pri názvoch so spojovníkom sa v češtine skloňujú obe zložky názvu. Rovnako je to aj v slovenčine pri názvoch slovenských obcí (porov. *do Cabaja-Čápora*, v *Cabaji-Čápore*, *do Šaštína-Stráží*, v *Šaštine-Strážach*), preto aj pri používaní českých názvov obcí skloňujeme obe súčasť: *Brumov-Bylnice* – *do Brumova-Bylnice*, v *Brumove-Bylnici*; *Frýdek-Místek* – z *Frýdku-Místku*, za *Frýdkom-Místkom* (neskloňovanie prvej časti názvu, napr. v *Brumov-Bylnici*, možno označiť za ojedinelý jav). Názvy typu *Mšené-lázně* sú netypické aj pre češtinu (porov. A. Polívková, s. 45), no aj v takýchto prípadoch sa skloňujú obe časti ako v češtine – *zo Mšeného-lázní*, v *Mšenom-lázních*.

B.2.4. Názvy stredného rodu zakončené na -í

Z hľadiska používania geografických názvov v texte v nepriamych pádoch, teda z hľadiska ich skloňovania, sa nejednotnosť prejavuje pri tých českých názvoch obcí (resp. častiach viacslovných názvov obcí), ktoré majú tvar podstatného mena stredného rodu a sú zakončené na *-í*, napr. *Valašské Meziříčí*, *Nové Strašecí*, *Ústí nad Labem*, *Ústí nad Orlicí*, *Krásné Údolí*, *Vrchlabí*, *Podolí*. Takéto názvy sa bežne pociťujú ako nesklonné, lebo v češ-

tine majú vo všetkých pádoch okrem inštrumentálu rovnaké tvary: (v češtine) *Vrchlabí – do Vrchlabí – k Vrchlabí – (vidím) Vrchlabí – ve Vrchlabí – za Vrchlabím*; *Valašské Meziříčí – z Valašského Meziříčí – k Valašskému Meziříčí – (vidím) Valašské Meziříčí – ve Valašském Meziříčí – za Valašským Meziříčím*; *Ústí nad Labem – z Ústí nad Labem – k Ústí nad Labem – (vidím) Ústí nad Labem – v Ústí nad Labem – za Ústím nad Labem*. Internetová jazyková príručka ÚJČ AV ČR uvádza túto informáciu o ich skloňovaní: „České názvy vo forme podstatného mena zakončené na [í] sa skloňujú podľa vzoru ‚stavení‘. Často ide o mená, ktoré vznikli zo spojenia predložiek s menom (*Polabí, Podolí, Záluží, Meziříčí, Vrchlabí, Ústí, Bříství, Klenčí, Rabí* – 2., 3., 4., 6. p. *Polabí, Podolí, Záluží, Meziříčí, Vrchlabí, Ústí, Bříství, Klenčí, Rabí* – 7. p. *Polabím, Podolím, Zálužím, Meziříčím, Vrchlabím, Ústím, Břístvím, Klenčím, Rabím*). Ak majú formu spodstatného prídavného mena, zvyčajne sa aj skloňujú podľa tohto substantívneho vzoru (*Jelení, Veverí, Hřiběcí, Zubří* – 2., 3., 4., 6. p. *Jelení, Veverí, Hřiběcí, Zubří* – 7. p. *Jelením, Veverím, Hřiběcím, Zubřím*), ale pri druhej skupine sa občas môžeme stretnúť aj s pôvodným skloňovaním podľa adjektívneho vzoru ‚jarní‘ (*Jestřebí* – 2. p. *Jestřebí i Jestřebiho*).“ Štefan Peciar (1958, s. 261) tieto názvy z hľadiska používania v slovenčine rozdelil do dvoch skupín a informáciu o ich (ne)skloňovaní formuloval takto: „... české zeme-pisné mená stredného rodu typu *Veselí, Vrchmezí, Vrchlabí, Meziříčí* bývajú zväčša nesklonné okrem 7. p., kde priberajú koncovku *-m*, iba mená *Ústí* a *Mezimostí* obyčajne priberajú slovenské koncovky podľa vzoru vysvedčenie“. (...) „Ako sme uviedli, nesklonné bývajú /okrem inštrumentálu/ aj mená *Veselí, Vrchmezí, Vrchlabí, Meziříčí*.“ V 6. zväzku Slovníka slovenského jazyka (1968) sa však napriek tomuto konštatovaniu už naznačuje úplné skloňovanie všetkých názvov zakončených na *-í*. Z uvedenej skupiny názvov označených v Peciarovej štúdii ako nesklonné (okrem inštrumentálu) sa do slovníka zaradili názvy *Valašské Meziříčí* a *Vrchlabí*. Pri názve *Valašské Meziříčí* sa uvádza tvar genitívu *Valašského Meziříčia* a pri názve *Vrchlabí* pádová prípona genitívu *-ia*, teda tvar *Vrchlabia*. V zhode s odporúčaním v citovanom článku sú spracované názvy *Ústí nad Labem* a *Ústí nad Orlicí*, pri ktorých je tvar genitívu *Ústia*. Keďže ani v češtine nie sú dané názvy nesklonné, možno predpokladať ich skloňovanie aj v slovenčine, a to (vzhľadom na rod a zakončenie) podľa skloňovacieho vzoru stredného rodu

vysvedčenie. Potvrzuje to aj vyjadrenie pri vzore *vysvedčenie* v Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 120): „Rovnako sa skloňujú aj inoslovanské miestne mená stredného rodu na *-ie, -í*; napr.: *Belopolie – Belopolia, Úscie Solne – Úscia Solného... Předmostí – Předmostia, Zaječí – Zaječia* a pod“. Prípony podľa vzoru *vysvedčenie* priberajú názvy vo všetkých pádoch, napr. *Vrchlabí – z Vrchlabia – k Vrchlabiu – (vidím) Vrchlabie – vo Vrchlabí – za Vrchlabím; Ústí nad Labem – z Ústia nad Labem – k Ústiu nad Labem – (vidím) Ústie nad Labem* (k tvaru akuzatívu porov. vyjadrenie J. Jacka /1981, s. 62 – 63/: „Keďže súčasné normatívne príručky spisovnej slovenčiny vyžadujú pri inoslovanských /českých/ menách na *-í* pádové prípony podľa vzoru *vysvedčenie*, tvary akuzatívu od českých názvov *Mariánské Údolí, Krásné Údolí, Bílé Podolí* /základný tvar/ by v slovenskom kontexte mali mať podobu *Mariánske Údolie, Krásne Údolie, Biele Podolie*.“) – v *Ústí nad Labem – za Ústím nad Labem; Valašské Meziříčí – z Valašského Meziříčia – k Valašskému Meziříčiu – (vidím) Valašské Meziříčie – vo Valašskom Meziříčí – za Valašským Meziříčím*.

Ako sme už spomenuli, jazyková prax u slovenských používateľov je iná, pri takýchto názvoch (hlavne pri názve mesta *Ústí nad Labem*, ktorý je v slovenských textoch najfrekvencovanejší) pozorujeme, že sa v genitíve, datíve a akuzatíve neskloňujú, presnejšie, väčšinou zostávajú v spomenutých pádoch v základnom tvare (v zátvorkách uvádzame počet nájdených dokladov v korpuse *Omnia Slovaca*): *z/do Ústí nad Labem* (209) oproti *z/do Ústia nad Labem* (4), *k Ústí nad Labem* (5) oproti *k Ústiu nad Labem* (0); *z/do Valašského Meziříčí* (192) oproti *z/do Valašského Meziříčia* (2), *k Valašskému Meziříčí* (1) oproti *k Valašskému Meziříčiu* (0) (počet dokladov je skreslený, vyberali sme iba tvary v predložkových spojeniach, počet všetkých príslušných tvarov by bol vyšší). Daný jav by sa so zreteľom na frekvenciu tvarov v praxi najlepšie dokumentoval na lokáli, lebo geografické názvy sa väčšinou používajú práve v tomto páde, no v prípade spomenutých názvov sa nedá overiť, pretože tvar lokálu podstatných mien vzoru *vysvedčenie* sa končí na *-í*, teda je zhodný so základným tvarom českého názvu: *Meziříčí – v Meziříčí, Ústí – v Ústí, Vrchlabí – vo Vrchlabí*.

Záver: Keďže kontakty Slovákov s češtinou sa po rozdelení spoločného štátu našťastie neprerušili a obchodné, kultúrne, športové, turistické, rodinné a iné väzby našich dvoch národov zostávajú a rozvíjajú sa, je isté, že

používanie českých geografických názvov bude stále aktuálne. V príspevku sme opísali niektoré základné pravidlá, ktoré sa dodržiavajú pri používaní českých geografických názvov v slovenskom kontexte, ako aj problémy, ktoré sa môžu pri nich vyskytnúť. Ide hlavne o zápis názvov v základnom tvare, ktorý sa nemení, no je tendencia uvádzať ich v upravenej poslovenčenej podobe. Pri používaní názvov v nepriamych pádoch sú všeobecné vedomosti o tom, že sa priberajú pádové prípony slovenského skloňovania, ale základ názvu sa aj napriek slovenským príponám v príslušných tvaroch pravopisne nemení, neposlovenčuje. Pri skloňovaní viacsovných názvov s predložkovým spojením sa podobne ako v slovenčine skloňuje len nadradená časť názvu a predložka ani výraz za predložkou sa neprispôsobujú slovenskému pravopisu. Samozrejme, ak sa názov použitý za predložkou použije v nepriamych pádoch samostatne, vzťahujú sa naň rovnaké pravidlá ako pri skloňovaní ostatných geografických názvov. V praxi nejednotné je používanie českých geografických názvov stredného rodu zakončených na *-í* typu *Ústí, Meziříčí*, pri ktorých je tendencia skloňovať ich podobne ako v češtine, teda iba v inštrumentáli. Tento jav možno označiť ako výsledok vplyvu češtiny, resp. dá sa konštatovať, že povedomie o ich skloňovaní v češtine je natoľko silné, že mnohým slovenským používateľom prichodia tvary podľa vzoru *vysvedčenie* neprirodzené.

Ako sme naznačili v úvode príspevku, posledné slovenské lexikografické dielo, v ktorom sa vo väčšom počte uvádzali české geografické názvy, bol Slovník slovenského jazyka, presnejšie jeho 6. zväzok z roku 1968. Keďže ide o starší slovník (6. zväzok navyše nie je prístupný v elektronickej podobe), bolo by aj pre súčasného slovenského používateľa vhodné a užitočné hojnejšie zastúpenie českých geografických názvov (a to nielen názvov miest, ale aj riek, vrchov, pohorí a krajov) v novších slovenských lexikografických dielach alebo v samostatných príručkách.

LITERATÚRA

DVONČ, Ladislav: Dyje, či Dyja? In: Kultúra slova, 1967, roč. 1, č. 8, s. 274 – 277.

DVONČ, Ladislav: Zoznam vžitých českých geografických názvov. In: Kultúra slova, 1984, roč. 18, č. 4, s. 124 – 127.

Internetová jazyková príručka na webovej stránke Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupná na <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

JACKO, Jozef: Písanie niektorých vlastných mien vo Vlastivede pre 5. ročník ZDŠ. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 6, s. 219 – 220.

JACKO, Jozef: Problémy v skloňovaní niektorých českých miestnych názvov. In: Slovenská reč, 1981, roč. 46, č. 1, s. 62 – 63.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

ORAVEC, Ján – LACA Vincent: Príručka slovenského pravopisu pre školy. Desiate vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 603 s.

PECIAR, Štefan: České vlastné mená v slovenskom kontexte. In: Slovenská reč, 1958, roč. 23, č. 5, s. 249 – 266.

POLÍVKOVÁ, Alena: Naše miestní jména a jak jich užívat. Praha: Academia 1985. 188 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 11., zrevidované vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971. 424 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Slovník slovenského jazyka. VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 336 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.

ZAUNER, Alfonz: Praktická príručka slovenského pravopisu. Štvrté, zrevidované a upravené vydanie. Martin: Osveta 1973. 552 s.

Ako správne opluť szegéna v Salgótarjáne alebo výhody lošonckého rodiska

LUCIA SATINSKÁ

„Verte či nie, narodiť sa v Lošonci, niekoľko kilometrov od maďarskej hranice, má svoje výhody. Stačí sa vyštverat' na ľubovoľný kopec a s malou podporou vetra oplujete prvého szegéna v Salgótarjáne.“ (s. 13)

Autora Petra Balka (1988) slovenské médiá označujú ako *scenáristu* (SME), *talentovaného „zapisovača“* (Pravda) či *ambiciózneho chalana* (portál Žiar24). Ako študent scenáristiky prvýkrát rozčeril hladinu celoslovenskej literárnej scény v roku 2012 svojím víťazstvom v súťaži Poviedka s textom *Labutia balada*. Svet tejto poviedky naplno rozvinul vo svojom debutovom románe *Vtedy v Lošonci* (Vtedy v Lošonci. Via Lošonc. Vydavateľstvo Koloman Kertész Bagala 2014), v ktorom poviedka aj figuruje ako jedna rovnomenná kapitola. Vzhľadom na svoju medzigenerač-

nost' a prvenstvo na poli románov o Lučenci sa pre obyvateľov a obyvateľky „metropoly juhu“ stal povinným čítaním a v miestnych kníhkupectvách bestsellerom. Román však zaznamenal aj celoslovenský úspech, dostal sa do finále súťaže Anasoft Litera 2015 a získal v rámci nej Cenu čitateľov.

Ide o príbeh chlapčenského priateľstva na pozadí detských radostí i tragédií. Balkovo vnímanie detstva nadväzuje na tradíciu tej najlepšej detskej literatúry, plnej šťavnatých opisov zdanlivo banálnych skutočností. Zároveň Balko pokračuje v tradícii literatúry, ktorá o hrôzach 20. storočia píše z detského uhla pohľadu, lebo z pozície dospelého sú nevyviedateľné (napr. Imre Kertész, Günter Grass i Khaled Hosseini). Jednotlivé románové kapitoly sú vystavané okolo samostatného príbehu, fungujú však veľmi dobre ako celok. Vložené príbehy ilustrujú históriu mesta a jej historicky nevýznamných, no z hľadiska príbehu kľúčových hrdinov, napr. starých rodičov hlavných postáv. Román je rámcovaný tragickou udalosťou, ktorá navždy zmení priateľstvo dvoch hlavných hrdinov, rozprávača Leviathana, rodeného Petra (Peťa, Pétra), a jeho najlepšieho kamaráta Kápiu, rodeného Kolomana.

Treťou hlavnou postavou románu po prvých dvoch detských je samotné mesto Lučenec. Presnejšie, Lošonc. Poslovenčená maďarská podoba názvu mesta presne vystihuje literárny svet, v ktorom sa román odohráva. Zaváňa minulosťou, no je prispôbená prítomnosti. Je hravá a tak trochu tajomná a pre tých, čo nepoznajú históriu mesta, možno priam nezrozumiteľná.

Mnohé historické udalosti sa skrývajú za autorské metaforické náznaky identifikovateľné iba kontextovo, v postupnom rozvíjaní rozprávania. Napr. označenie „vychýrený poltársky cirkus“ pôsobí spočiatku nepríznakovo, neskôr sa však ukáže, že ide o eufemizmus pre krutosť vojny. Vojnové časy sa v románe opisujú aj cez jazykovú situáciu mesta:

„Vojnový Lošonc mal mnoho mien. Maďari ho volali Losoncz, Nemci Lizenz a pre Rumunov, ktorí ho o niekoľko rokov neskôr zbombardovali, to bol Luchunch. Našli sa aj hlasy, ktoré mu prisudzovali mená ako južné mesto, koniec sveta či Csatornák, stoka. Slovák bol Búdöstóth a Maďar bol Kurva Maďar. Zo slovenčiny sa stal iba šepot, reč lúzy a jazyk podvratných, ktorý sa šírila v prítmí stajní a domácností, potichu a pod kredencom, aby sa páni s bajúzmi nedurdili. Všade cinkala nemčina a ešte hlasnejšie maďarčina, ktorá sa usadila na úradoch, policajných stanicách i pod Kristovými

pätami. Vznášala sa mestom ako ranná hmla, v rôznych kútoch mesta sa líšila drobnými odchýlkami a nuansami. V nevestincoch bola maďarčina udychčaná, v rozhlase praskavá a v krčme pomalá, trhaná a niekedy dokonca poslovenčená“ (s. 81 – 82).

Balko napísaním tohto románu umiestnil Lučenec na stredoeurópsku literárnu mapu na os medzi Drohobyč Bruna Schulza, Prahu Gustava Meyrinka a Gdansk Güntera Grassa či Stefana Chwina. Samozrejme, pasuje aj na os Šiah Pétera Hunčíka a Ladislava Balleka a Nových Zámkov Ballu. Postavil ho na piedestál ako plnohodnotné snové dobrodružné mesto.

Na jazyk románu sa dá nahliadať z dvoch perspektív. Na jednej strane, ako ho reflektuje rozprávač (ako napríklad vyššie, v opise viacjazyčnosti mesta v minulosti), a na druhej strane, ako jazyk reflektuje rozprávača. Balko používa jazyk chlapca, ktorý zrkadlí pomery mesta. Je veľmi otvorený, niekedy naivne vulgárny. Používa výrazy ako *prd*, *cecky*, *od vzrušenia prdel*, *tvár červenšia ako riť trpaslíka*, *mal vraj bajúzy až po gule*. Vulgarita pramení z absencie tabu, akoby rozprávač (ešte?) nemal zábrany. Prejavuje sa to aj na vyššej rovine, skrz ironické hodnotenie pomerov mesta v súčasnosti: „Prejdete sa po promenáde posiatej lekárňami, optikami a herňami a razom pochopíte, že deti južnej zeme sú choré, slepé a závislé“ (s. 13). Alebo zosmiešňovanie tradičných autorít, napr. názvami fiktívnych časopisov *Timravin hrtan* a *Tajovského gamaše*.

Rozprávačov hlas charakterizuje aj špecifická slovná zásoba. Používa lexiku, ktorá sa pohybuje na hranici regionalizmov, rodinného úzu a slangu. Ide napríklad o slovo *šumbajka* (na s. 116 vysvetlené ako „Šumbajka je metrový papek, ohybný a pružný, ideálne z lipy, na koniec ktorého sa nastokne kus hliny, prípadne tvrdého bahna.“) alebo slangové *spiták* (s. 22), čiže ožran, spitý človek, či *pikalili* („pálivá zmes z červených južanských paradajok a paprik“, s. 115). Slovo na rozhraní dvoch jazykov, ktoré možno vnímať ako regionalizmus, je *bajúz* – fúz.

Autor si niekedy neodpustí „vtipné“ obrazné prirovnania, ktorých je však v texte trochu priveľa a aj bez nich by bol dostatočne vtipný a hlboký. Jednoducho, menej by bolo v prípade prirovnaní niekedy viac, pôsobia občas ako „machrovanie“ a nie je zrejmé, či je to zámer a uhol pohľadu rozprávača. Konkrétne príklady takýchto prirovnaní: „Silvester v Lošonci bol ako bonboniéra, v každom bonbóne iný kaz“ (s. 65) alebo „Ani som si nevšimol, že

obloha nad Lošoncom sčernela a prehla sa ako chrbát baletky“ (s. 139).

Maďarčina sa v texte vyskytuje v úlohe komparzu. Na jednej strane sa objavuje citátovo, pri miestnych prezývkach: „Vďaka škaredej tvári dostal prezývku Elefántember“ (s. 60) alebo „Odvtedy ho v Lošonci nazývali Zsidó tehén“ (s. 68). V týchto prípadoch sa maďarská lexika neprekladá, zostáva bonusom pre tých, čo tento jazyk ovládajú. Čitateľom a čitateľkám prezradím, že v prvom prípade ide o *slonieho človeka* a v druhom o *židovskú kravu* (v neutrálnom, nie pejoratívnom význame). V niektorých prípadoch sa objavuje maďarčina aj s prekladom: „... a zbohom, isten vedled!“ (s. 81), čo pre dvojjazyčných predstavuje akoby zdvojenú výpoveď, v tomto prípade doslovne *zbohom, Boh s tebou*. Na druhej strane, napr. pri opise židovských transportov, sa maďarčina opäť zjavuje v role jazyka diabla: „Lošončania prepadli šialenstvu a jedinú, čo určovalo rytmus ich prekliatych životov, boli pravidelné výkriky sirény. Ördög súgás. Zakaždým, keď sa Lošoncom rozniesol prenikavý diablov šepot, z komína lokomotívy vystrelil hustý dym a oceľové kolesá zapískali na koľajach“ (s. 83). Prekladom maďarského slovného spojenia *ördög súgás* je *diablov šepot*, no hoci sa preklad nachádza priamo v texte, je ťažko identifikovateľný, takže maďarčina je tu akoby len na ozvláštnenie textu.

Silné zasadenie románu do krajiny nie je podčiarknuté iba jazykom a jeho lokálnymi zvláštnosťami, ale aj využitím geografických názvov ako nástroja humoru. Často ide o náznak akéhosi vyvyšovania sa malomesta nad okolité dediny alebo súperenie s neďalekými mestami: „Na ľavej nohe mal šesť prstov, asi preto, lebo sa narodil v Ábelovej“ (s. 22) alebo „Jeho vratké pohyby i úbohý spitý barytón prezrádzali, že pochádzal z Lentvory“ (s. 37).

Osobitnú kategóriu predstavuje mesto Poltár a používanie jeho názvu ako najnižšieho porovnávacieho kritéria. Okrem spomínaného poltárskeho cirkusu sa objavuje viackrát, vždy pejoratívne, napr.: „Nad zamknutými dverami pohostinstva Horká slina blikalo ružové vianočné osvetlenie, ktoré by vysmiali aj v Poltári“ (s. 33).

Napriek značnej miere márnosti máte okamžite po prečítaní knihy chuť nasadnúť na prvý vlak do Lučenca. Pred každým stojí výzva, do akej miery čítať tento román ako biografiu mesta, čo považovať za skutočné a čo za vymyslené. Tá výzva stojí za ponorenie sa do textu a na výsledku, v konečnom dôsledku, vôbec nezáleží.

Poklona pamiatke profesora Krajčoviča

IMRICH HORŇANSKÝ

Uplynulo ešte príliš málo času na to, aby v plnej šírke a komplexne mohol byť zhodnotený prínos nebohého prof. PhDr. Rudolfa Krajčoviča, DrSc., do pokladnice poznatkov a vedomostí slovenskej onomastiky. Určite sa tak postupne stane z pera povolaných odborníkov. Niekoľkými pohľadmi a poznámkami zástupcov aplikačnej praxe sa chceme venovať veľmi dôležitej a zásluhnej práci, ktorú profesor Krajčovič stihol tesne pred smrťou zo značnej časti dokončiť a publikovať na stránkach Kultúry slova, a to seriálu *Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest*. Seriál príspevkov bol zverejňovaný počnúc rokom 2007 až do 5. čísla ročníka 2015 (písmená A – P). Žiaľ, úplné dokončenie tejto práce a jej súhrnné vydanie v podobe monografie ostáva naliehavou veľkou výzvou pre slovenskú onomastiku. V záujme objektívnosti a spravodlivosti využívame tento priestor na deklarovanie ambície verejne sa pokloniť práci profesora Krajčoviča zo strany nejazykovedcov, ktorí s výsledkami jeho tvorivej činnosti a výskumov prichádzali a prichádzajú do pracovného kontaktu a opakovane z nich čerpajú. Týmto spôsobom chceme v odbornej verejnosti zanechať stopu uznania a vysloviť verejné poďakovanie za dielo veľkého človeka v oblasti onomastiky. Profesor Krajčovič sa bezpochyby zaradil medzi vrcholových slovenských jazykovedcov, ktorí mali nie bežnú každodennú schopnosť svojím dielom osloviť aj širšiu verejnosť a túto vlastnosť v širokom meradle aj využili. Tí z nás, ktorí mali to šťastie stretnúť sa osobne s profesorom Krajčovičom, určite nezabudnú na jeho bezhraničnú dobrú vôľu diskutovať, na jeho pripravenosť odbornými argumentmi presviedčať, na jeho trpezlivú ochotu vysvetľovať odbornú problematiku aj v prípadoch, keď diskusný partner nemal špecializovanú odbornú jazykovednú kvalifikáciu. Aj v týchto situáciách pokračoval profesor s trpezlivým dobrosrdečným úsmevom na tvári v snahe nie direktívne prezentovať svoju vedeckú pozíciu, ale argumentmi získať poslucháča na „svoju stranu“. Tak dokázal preklenúť kvalifikačnú priepasť medzi sebou a diskusným partnerom nejazykovedcom. Zdalo sa, že osobitné svetlo, ktoré sa rozohorelo v jeho očiach počas rozhovorov, zastavilo plynutie času a generovalo profesorovi Krajčovičovi vždy novú

a novú energiu na podobné rozhovory. Som vďačný svojmu profesijnému osudu, že som patril medzi jeho diskusných partnerov, ktorí napriek tomu, že v dôsledku kvalifikačného rozdielu sa v týchto diskusiách stávali žiakmi – poslucháčmi, nikdy to v priebehu rozhovoru nepocíťovali.

Ak by sa pristúpilo k dokončeniu práce profesora Krajčoviča o chýbajúce lexikálne toponymické jednotky so začiatočnými písmenami P – Ž a k vydaniu súhrnného diela formou monografie, je účelné zamyslieť sa nad prípadným doplnením už spracovaných lexikálnych toponymických jednotiek so začiatočnými písmenami A – P o vybrané ďalšie lexikálne toponymické jednotky, ktorými by sa dielo skompletizovalo. Ponúkame na zváženie niekoľko takýchto dopĺňujúcich jednotiek:

lokyňa, f., topon. apel. (od *lok* s významom „väčšia kaluž, mláka, bahnisko“ príp. *-yňa* ako v slovách *jaskyňa*, *hlohyňa*, *svätyňa*, *Trhyňa*) oblasť, miesto charakteristického výskytu väčšej kaluže alebo viacerých kaluží, mlák, bahnísk; najbližšie srb. a chorv. *lokunja* mláka. – *Lokuna* 1243, *Lekenye* 1307, *Lekyne*, *Lekune* 1318, *Lekene* 1336, *Lekeňa* 1773, *Bohúňovo* 1948, obec v obv. Rožňava; pôv. *Lokyňa* – pomenovanie usadlosti v blízkosti charakteristického výskytu väčšej kaluže alebo viacerých kaluží, mlák, bahnísk; názov sa radí do skupiny toponým označujúcich miesto, topografický objekt s charakteristickým výskytom špecifickej topografickej vlastnosti, ako *Kuchyňa*, *Kapyňa* (obec, dnes *Kapoňa*, časť obce *Leles*), *Kokyňa* (dnes obec *Trnkov*, obv. Prešov), *Mechyňa* (dnes *Mechenice*, časť obce *Podhorany*, obv. Nitra), *Trhyňa*; maďarská podoba *Lekenye* je výsledkom adaptácie slov. názvu *Lokyňa* do maďarčiny vplyvom samohláskovej harmónie v maďarskom jazyku (vyrovnaním samohlások do kategórie vysokých alebo hlbokých samohlások) podobne ako *Brnica* – *Bernece*, *Bystrica* – *Beszterce*, *Trebuľa* – *Tereblye*, *Breznica* – *Berzence*, *Psota* – *Peszéte*; podoba *Lekenye* adaptovaná v maďarčine sa neskôr prevzala späť do slovenčiny a ďalej sa ustálila v podobe *Lekeňa*; územie obce leží aj na ľavostrannej nive rieky *Slaná*, čo potvrdzuje reálnosť predpokladu, že motiváciou pomenovania v ranom stredoveku bol výskyt kaluží, mlák v blízkosti založenej osady; dnešný názov obce po r. 1948 *Bohúňovo* podľa maliara Petra Michala Bohúňa (1822 – 1879).

hodovec, hodkovec pôv. **godovec**, m. topon. apel. od slovného základu *hod-*, tiež *hodk-*, z domácej podoby osobného mena *Hodslav*, *Hodislav*, *Hodoň*

príp. miesta *-ov-ec* s významom „miesto patriace Hodslavovi, Hodislavovi, Hodoňovi alebo s touto osobou ináč spájané“. – *Gothouch* 1247, *Kothouch/Gothouch* 1268, *Gadouch* 1360, neskôr *Gadóc*, dnes *Hadovce*, mestská časť *Komárna*, obv. Komárno, do r. 1960 súčasť obce *Nová Stráž*, potom pričlenená k mestu *Komárno*; pôv. *Godovci*, z toho maďar. podoba názvu *Gadóc* systémovými zmenami v stmaď. prostredí *god-* na *gad-* (porov. *baj-* z *boj-*, *Valkóc* z *Volkovec*, *Galgóc* z *Glogovec*, dnes *Hlohovec*, *Vajkóc* z *Vojkovce*, dnes *Maťovské Vojkovce*); názov mestskej časti *Hadovce* podľa názvu samoty aj poľa v katastrálnom území *Komárno*; pôvodne slovenská podoba názvu *Godovec/Godovci(i)* v maďarčine adaptovaná do podoby *Gadóc* sa neskôr prevzala späť do slovenčiny, kde už neprešla prirodzeným vývojom do podoby *Hodovce*, ale ustálila sa v podobe *Hadovce*, zrejme mylnou etymológiou spájajúcou tento názov so slovenským apelatívom *gad/had* (*serpentum*); spoluhláska *g* v starších záznamoch svedčí, že názov musel existovať pred 12. storočím a vzniknúť niekedy pred 11. storočím; maďarčina prebrala názov zo slovenčiny v období, keď prítomnosť spoluhlásky *g* v slovenskom názve bola ešte živá; najstaršie dochované záznamy z r. 1247, 1268 a 1360 potvrdzujú reálnosť vývoja preberania slovenskej podoby názvu do maďarčiny *Godovec* – *Gadóc*; pozri aj samota *Hodovec* v obci *Krajné*, obv. Myjava, pole *Hodovce* v obci *Krivoklát*, obv. Ilava, vrch *Hodovník*, vodný tok a horáreň *Hodoň*, les *Hodislavy*, čes. *Hodovice*, *Hodslavice*, *Hodonín*, poľ. *Godowo*, srb. *Godovo*, slovin. *Godovič*. – *Hothkovch* 1427, *Hatkocz* 1630, *Hatkowcze* 1773, *Hadkovce* 1920, *Hodkovce* 1927, obec v obv. Košice-okolie; pôv. *Hodkovci(i)*, z toho maďar. podoba názvu *Hatkóc* systémovými zmenami v stmaď. prostredí *hod-* na *had-/hat-* (porov. *baj-* z *boj-*, *Galgóc* z *Glogovec*, dnes *Hlohovec*, *Valkóc* z *Volkovec*, *Vajkóc* z *Vojkovce*, dnes *Maťovské Vojkovce*); zo slovenského slovného základu *hodk-* z hypokoristickej domácej podoby osobného mena *Hodslav*, *Hodislav*, *Hodoň* príp. miesta *-ov-ec* s významom „miesto patriace Hodkovi, čiže nepľnoletému Hodslavovi, Hodislavovi, Hodoňovi, alebo s touto osobou ináč spájané“; začiatočná spoluhláska *h* v starších podobách názvu v maďarčine svedčí, že maďarčina prebrala názov zo slovenčiny v období, keď prítomnosť spoluhlásky *g* v slovenskom názve bola už nahradená spoluhláskou *h*, čiže v 12. storočí alebo neskôr; – *Hodcouch* 1293, *Hodkocz* 1452, *Hotkowce* 1808, po r. 1918 *Hodkovce*, obec, po r. 1877 pričlenená k obci *Žehra* ako časť

obce, obv. Spišská Nová Ves; zo slovenského slovného základu *hodk-* z hypokoristickej domácej podoby osobného mena *Hodslav*, *Hodislav*, *Hodoň* príp. miesta *-ov-ec* s významom „miesto patriace Hodkovi, čiže nepľnoletému Hodslavovi, Hodislavovi, Hodoňovi, alebo s touto osobou ináč spájané“; začiatočná spoluhláska *h* v starších podobách názvu v maďarčine svedčí, že maďarčina prebrala názov zo slovenčiny v období, keď prítomnosť spoluhlásky *g* v slovenskom názve bola už nahradená spoluhláskou *h*, čiže v 12. storočí alebo neskoršie; názov v historickej podobe *Hodkovec/Hodkovce* sa zachoval dodnes; pozri aj *Hodková* (les v Sološnici, obv. Malacky), *Hodková* (pole v obci Dlhé nad Cirochou, obv. Snina), *Hodkovec* (vodný tok, prítok Cirochy).

lelovec, m. topon. apel. od slovného základu *le'* (s významom „pohanský bôžik lásky, svadobných nocí“) príp. miesta *-ov-ec* s významom „oblasť, miesto vykonávania, zachovávanía pohanských obradov, najmä pri svadbách“. – *Lelevch* 1232, *Leleuch utraque* 1374, *Felsewlelwcz* 1478, *Horné Lelovce* 1773, obec, od r. 1944 časť obce *Nováky*, obv. Prievidza; – *Lelevch* 1232, *Lelech utraque* 1374, *Dolné Lelovce* 1773, obec, po r. 1902 časť obce *Zemianske Kostolány*, obv. Prievidza; názvy oboch susediacich objektov majú rovnakú motiváciu, ktorou bolo miesto vykonávania pohanských obradov najmä pri svadbách v blízkosti založených usadlostí; názvy v historickej podobe *Lelovec/Lelovce* sa zachovali dodnes.

Ak by sa pristúpilo k dokončeniu práce profesora Krajčoviča, bolo by účelné zamyslieť sa aj nad prípadným čiastkovým doplnením už spracovaných lexikálnych toponymických jednotiek so začiatočnými písmenami A – P. Ponúkame na zváženie niekoľko takýchto doplňujúcich záznamov:

1. do hesla **lekár** (KS, 2011, roč. 45, č. 5, s. 290) vsunúť ďalší záznam obce (dnes časti obce): – *Sereful* 1256, *Serephel* 1264, (*de*) *Seraphino* 1268, *Leker* 1293, *Seraphyn* 1320, *Monasterium Seraphini de Leker* 1340, *Lekér* 1773, *Lekýr* 1945, *Čajakovo* 1948, obec, od r. 1968 časť obce *Hronovce*, obv. Levice; pôv. *Lekár(i)* pomenovanie usadlosti – kláštora s liečiteľským strediskom; názov sa zaraďuje do sústavy služobníckych názvov usadlostí, osád sústredených v okolí administratívneho strediska župy – hradu v *Starom Tekove*, ako napr. *Tlmače*, *Zbrojničky*, *Psiare*, *Žemliare*, *Čaka*, zaniknutá obec *Kadár*; podoba *Lekér* je výsledkom adaptácie slov. názvu *Lekár(i)* do maďarčiny vplyvom samohláskovej harmónie v maďarskom jazyku (vyrov-

naním samohlások do kategórie vysokých alebo hlbokých samohlások) podobne ako *Tesár(i)* – *Teszér*; *Ščitár(i)*, *Štitár(i)* – *Csetér*; *Mečiar(i)* – *Mecser* (dnes obec v Maďarsku pri Mosonmagyaróváre); pôvodne slovenská podoba názvu *Lekár(i)* v maďarčine adaptovaná do podoby *Lekér* sa neskôr prevzala späť do slovenčiny a ďalej sa ustálila v podobe *Lekýr*; v ranom stredoveku obec mala aj názov *Serafín* alebo *Kláštor Serafína* podľa zakladateľa benediktínskeho kláštora (kláštor zanikol v 16. stor. počas tureckých vojen), pri ktorom vznikla obec, preto je reálne predpokladať, že motiváciou názvu bol liečiteľský dom – usadlosť mníchov, ktorí sa venovali zbieraniu liečivých bylín a nimi aj liečili; táto skutočnosť súčasne potvrdzuje reálnosť výkladu názvu; dnešný názov obce od r. 1948 *Čajakovo* podľa spisovateľa Jána Čajaka (1863 – 1944).

2. do hesla **kaľava** (KS, 2010, roč. 44, č. 1, s. 25) vsunúť ďalší záznam časti obce: – 1247 *Kawa*, *Kavapuszta*, *Kava*, dnes mestská časť *Komárna*, do r. 1954 súčasť obce *Kameničná*, neskôr pričlenená k mestu *Komárno*; maď. podoba *Kava* je výsledkom adaptácie pôv. slovenského názvu *Kalava* do maďarčiny; pôvodne slovenská podoba názvu *Kalava* v maďarčine adaptovaná do podoby *Káva*, neskôr *Kava*, sa prevzala späť do slovenčiny a v tejto podobe sa ustálila; v tomto procese preberania slovenských slov so skupinou hlások obsahujúcou kombináciu „samohláska + l“, t. j. *ol*, *el*, *al*, do maďarčiny sa podľa zákonitostí maďarčiny táto kombinácia hlások systematicky redukovala na *-ó*, *-ő*, *-á*, podobne ako *Dóna* z *Dolná* (vodný tok v Chľabe), *Monos* z *Molnos*, *Jóka* z *Jelka*, obec v obv. Galanta, *Hoboka* z *Holboká*, *Ósva* z *Olšava*, *Ócsa* z *Olša* (obec v Maďarsku, južne od Budapešti), *Kosztonca* z *Kostolnica*, obv. Veľký Krtíš, *Kótó* z *Koltov* (dolina v Maďarsku pri Gyöngyösi), *Szóce* zo Selce, obec v obv. Veľký Krtíš; najbližšie je *Káva* z *Kalava*: *Kalwa* 1435, dnes *Káva*, obec v Peštianskej župe v Maďarsku; mestská časť *Kava* leží na ľavostrannej nive Váhu v zátopovom území rieky; táto skutočnosť potvrdzuje reálnosť výkladu názvu z podoby *Kalava*.

3. do hesla **piesok** (KS, 2014, roč. 48, č. 4, s. 222) vsunúť záznamy obcí a častí obcí: – *Pescech* 1295, *Pezek* 1324, *Naghppezek* 1497, *Nagy-Peszek* 1773, *Veľký Pesek* 1920, dnes *Veľký Pesek*, od r. 1960 časť obce Sikenica, obv. Levice. – *Kys Peszek* 1324, *Malý Pesek* 1920, dnes *Malý Pesek*, od r. 1962 časť obce Kukučínov, obv. Levice. Novšie sú názvy častí obcí: – *Piesok*,

mestská časť Modry, obv. Pezinok, vznikla pôvodne ako osada drevorubačov v 18. stor., dnes turistické stredisko. – *Pjesok* 1866, *Piesok*, časť obce Valaská, obv. Brezno, vznikla koncom 18. stor. okolo železiarskeho závodu, do r. 1883 patrila k obci Hronec. – *Piesky*, dnes mestská časť Bánoviec nad Ondavou, obv. Michalovce.

4. do hesla **dobroč** (KS, 2008, roč. 42, č. 4, s. 222) pridať záznam: Novší je názov časti obce *Dobroč* 1796, *Dobroč* 1808, časť obce Čierny Balog, obv. Brezno.

5. do hesla **leľ** (KS, 2011, roč. 45, č. 5, s. 291) vsunúť záznam ďalšej obce (dnes časti obce): – *in Lelu* 1075, *Lel* 1254, *Nagleel* 1429, *Nagylél* 1873, *Veľký Lél*, obec, po r. 1873 pričlenená k obci Zlatná na Ostrove, dnes jej časť, obv. Komárno; pôv. *Lel*, *Veľký Lel*; maď. podoba *Lél* je výsledkom adaptácie slov. názvu *Lel* do maďarčiny; názov je motivovaný zachovávaním pohanských obradov, najmä pri svadbách; v maďarčine adaptovaná podoba *Nagylél* (maď. *nagy* = slov. *veľký*) sa neskôr prevzala späť do slovenčiny a ustálila sa v podobe *Veľký Lél*; prívlastok *Veľký* na odlišenie od susednej usadlosti *Malý Lel*, *Kyslel* 1446 (maď. *kis* = slov. *malý*), ktorá koncom stredoveku splynula s usadlosťou *Veľký Lél*. – *Lelenk* 1393, *Lelinka* 1438, dnes *Lalinok*, časť obce Divinka, obv. Žilina; názov od adjektíva *lelín* a to od apelatíva *leľ* (pohanský bôžik lásky), rozšírený o príp. miesta *-in* a zdobňujúcu príponu *-ok*; podoba *Lalinok* sa ustálila.

6. do hesla **komáren** (KS, 2010, roč. 44, č. 5, s. 274) pridať záznam: Novší je názov časti obce *Komárno* 1866, obec Detvianska Huta, obv. Detva, pôv. názov detvianskeho lazú, z ktorého v druhej polovici 18. stor. spolu s lazom *Bratkovica* a s osadou pri sklárni vznikla obec Detvianska Huta.

Zástupcovia aplikačnej praxe s veľkým záujmom a očakávaním prijali rozhodnutie profesora Krajčoviča postupne zverejňovať na stránkach Kultúry slova seriál *Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest* od začiatku roka 2007. O to väčšia bola ich ľútosť spojená s odchodom veľkého človeka a z toho vyplývajúcim nedokončením diela, ktoré si, hoci aj neúplné, stihlo nájsť svoje miesto v základnom súbore zdrojových dokumentov slovenskej toponomastiky. Ambíciou tohto príspevku je byť jedným z impulzov dokončenia tohto diela, jeho súborného vydania v podobe monografie so súbežnými úvahami o jeho doplnenie.

LITERATÚRA

Geografické názvy okresu ... A1, A3 – A5, A7 – A14, A16, A19 – A35, A37 – A43. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 1983 – 1994.

KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára A – K, L – Zs. 4. rozšírené vydanie. Budapest: Akadémiai kiadó 1998. 821 + 822 s. ISBN 963 05 4567 5(3).

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s. ISBN 80-88878-99-3.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest. In: Kultúra slova, 2007 – 2015, roč. 41 – 49.

MAJTÁN, Milan: Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava: Veda 1998. 600 s. ISBN 80-224-0530-2.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku I. Bratislava: Národné literárne centrum 1999. 485 s. ISBN 80-88878-49-7.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Podoby názvov chorôb v slovenských nárečiach (pokračovanie)

MILOSLAV SMATANA

Príspevkom nadväzujeme na predchádzajúci článok v Kultúre slova, ktorý bol venovaný nárečovým pomenovaniám slova *choroba* a slovesným vyjadreniam a frazeológii súvisiacimi s tematikou ochorenia (porov. KS, 2015, č. 5, s. 300 – 306).

Napriek tomu, že viaceré ľahšie i ťažšie ochorenia či choroby ľudí majú v slovenských nárečiach pomenovania zhodné s názvami v spisovnom jazyku (napr. nádcha, chrípka, osýpky, záškrt, tuberkulóza, obrna, cukrovka a pod.), bohatý jazykový materiál svedčí o tom, že mnohé z nich sú v slovenských dialektoch zastúpené stále živými a funkčnými nárečovými ekvivalentmi.

Nádcha (*nátka*, *hnátka*) je v nárečiach na celom Slovensku novším pomenovaním zápalu nosovej sliznice, silného prechladnutia: *Ňeviem, d'e som mohou takú nátku dochiťit'* (Košťany nad Turcom, o. Martin); *Strašnú hnátku som dostal f tej zime* (Rajec, o. Žilina); *Taku mam natku, že aňi dihadz ňemožem* (Letanovce, o. Spišská Nová Ves). Slovník slovenských nárečí (ďalej aj SSN) dokladá expresívne zveličené podoby tohto slova: *Také hnátčisko mám!* (Veľké Rovné, o. Bytča); *Mieu nácisko, že ledva fučau* (Radošovce, o. Skalica). V záhorských nárečiach je v tomto význame rozšírený názov *dépa* (Brodské, o. Skalica) a na okraji východoslovenských nárečí slovo *rima* (napr. v Malcove a Dlhej Lúke, o. Bardejov). Nárečové názvy pre nádchu obohacuje trenčianska *prskačka* a *prskavica* a slová *ňiezik*, *niažik*

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0015/14.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

a *ňezit*, známe v gemerských a spišských nárečiach: *Takí ma ňiežik, ľed-vídz hladín* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *Celí noz má šervení o toho niažika* (Sása, o. Revúca); *Takí mam ňezit, že mi treba pejc šnoptihľe na dzeň* (Spišský Štvrtok, o. Levoča). Na okraji kysuckých nárečí bol v tomto význame zaznamenaný názov *ňezdravisko*: *Slabo sa od'iala, teraz ma ňezdravisko* (Zborov nad Bystricou, o. Kysucké Nové Mesto). Slovo *ňezdravisko* má v kysuckých nárečiach aj význam „chrasta vyhodená na perách (obyčajne pri vysokej teplote), opar“: *Mojemu chlapčisku še vdycki pri rospal'ke vyhodžilo ňezdravisko na usta* (Turzovka, o. Čadca).

Silné prechladnutie neraz sprevádza kýchanie a kašľanie. Podstatné meno kašeľ označuje prudké, kľčovité a hlasné vyrážanie vzduchu z pľúc pri podráždení alebo chorobe dýchacích orgánov: *A kod nás kašeľ dusiu, to zaz iba miad bou* (Čelovce, o. Modrý Kameň); *Uvarila som bezového čaju ot kašlu* (Veľké Rovné, o. Bytča); *Napina me na kašeľ* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Spojenia *somárski kašeľ* (Kociha, o. Rimavská Sobota) a *krčovi kašeľ* (Dubová, o. Modra) pomenúvajú nákazlivú detskú chorobu so záchvatmi kľčovitého a dusivého kašľa – čierny kašeľ. Ak sa niekto niekoho stále pridžza, prípadne je na neho veľmi viazaný, zvykli v Bošáci (o. Trenčín) povedať: *Drží sa ho jako starěj babi kašeľ*. Z tej istej obce pochádza žartovný výrok: *Kto dúho kaše, dúho žije*. Nadmerné kýchanie ako ďalší sprievodný znak nádchy sa prejavuje prudkým vyrázaním vzduchu z pľúc pri podráždení sliznice: *Dostáli veľkuo kíchaňia, tag ako nátku* (Lehôtka, o. Lučenec). Ale ak sa v Tvrdošine (o. Trstená) niekomu *kícha*, môže to byť i žartovná poznámka na účet toho, kto má chuť vypiť si alkohol.

Chorobný stav organizmu spravidla signalizuje zvýšená telesná teplota – horúčka, ktorá má rovnaké pomenovanie (zhodné so spisovným) vo všetkých nárečiach na Slovensku: *Prosím hích, štiricad' grádou horúčku má* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš); *Ležál tri tinně v horúčce* (Bošáca, o. Trenčín); *Mocno je chori, už druhi tidzeň ma horučki* (Bracovce, o. Michalovce). Ojedinele sa používa výraz *rospal'ka*, spomenutý v doklade z Kysúc v súvislosti s oparom na perách, alebo slovo *oheň*, ktoré nesie okrem svojho základného významu aj ďalšie významy. Môže sa tak expresívne nazývať horúčosť, pálenie v tele, horúčka či lokálny zápal, porov.: *Že pev mlieko a že mu to prejšlo, to mu ada zadusilo ten oheň* (V. Maňa, o. Vráble); *Ohe má f celom t'el'e* (Veľké Straciny, o. Modrý Kameň). Na okolí Sabinova a Lučen-

ca tak volajú infekčnú chorobu rubeolu (Erisipela): *V tvári mala oheň, ta bula furt červená jag jeden rak* (Ratvaj, o. Sabinov); *ohen na nohe* (Turíčky, o. Lučenec) a napríklad v Štefanove (o. Senica) je to trvalý červený alebo modrofialový fľak na tvári: *Má oheň na čele*.

Na území Slovenska sa v nárečiach nediferencuje ani slovo chrípka označujúce nákazlivé vírusové ochorenie dýchacích orgánov, porov.: *Ľeviem, či to ňebud'e chrípka* (Čierny Balog, o. Brezno); *Dostal chrípku* (Blatné, o. Modra); *chripka* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Už v prvých desaťročiach minulého storočia sa začalo v niektorých oblastiach Slovenska objavovať slovo *španielka* (*španilka*, menej *špaňihelka*), signalizujúce druh infekčného chrípkového ochorenia, na ktoré počas 1. svetovej vojny a po nej umierali milióny ľudí: *Añi bi vari eš'ťe ňebol'i umrel'i, aľe prišľa tá španielka* (Ležiaciov, o. Martin); *Těž dostala španielku po téj svetovej vojne, dzesik to tag bolo v ludzoh zaprasené, to modz ludzia na to mreli* (Dlhé Pole, o. Bytča); *Dakedi to bars panovala španilka* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Táto mutácia chrípky sa objavila v USA, no prvýkrát bola v tlači opísaná v Španielsku, pričom jej rozšírenie nadobudlo časom rozmery pandémie. V niekoľkých nárečových lokalitách na Slovensku pretrvalo slovo *španielka* nielen ako synonymum bežnej chrípky, ale v slovnom spojení *španielska ňemoc* (napr. Dubnička, o. Bánovce nad Bebravou) aj ako názov pre nákazlivú pohlavnú chorobu – syfilis.

Pomerne známym výrazom záškrt sa označuje infekčný zápal mandlí a horných dýchacích ciest, známy v niektorých obciach pod odborným názvom *difteritis* (príp. *diferititus* či *diftiritus*): *Dostál difteritis* (Kameňany, o. Revúca); *Difteritus ňemosí bi'i smrtelná choroba* (Návojevce, o. Topoľčany); *Z diftiritusa še češko lečil* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves). V nárečiach v okolí Trenčína je táto nákazlivá choroba známa ako *chriplavka* (napr. v obciach Bošáca a Kochanovce).

Za jedným z významov nárečového slova *červienka* zaznamenaného v SSN sa skrýva infekčná črevná choroba ľudí, ktorá sa prejavuje hnačkami a je viac známa pod názvom úplavica (dizentéria): *Zomrela na červienku* (Staré Hory, o. Banská Bystrica); *Osemnástom bolo mnoho červienki, aj jej ma'i umrela na ňu* (Návojevce, o. Topoľčany); *červenka* (Dúbravka, o. Bratislava). Zakliatie *Bodaj ce červenka struhala!* pochádza z Dlhej Lúky (o. Bardejov). Červienka je však známa skôr vo význame „infekčná choro-

ba ošípaných“ a prejavuje sa horúčkou a červeným sfarbením kože. Typovo podobným názvom *ružienka* je v nárečiach pomenovaná už zmieňovaná rubeola, ktorej prepuknutie charakterizujú ružové vyrážky: *Už jako starší dostal ružienku, to môže bidz aj ňebespečné* (Ďurčiná, o. Žilina).

Neprijemné črevné ochorenie nazývané hnačka poznajú v okolí Dlhej Lúky (o. Bardejov) pod názvom *hrizňa*: *Ma hrizňu, ta ho prehaňa*, a v Papradne (o. Považská Bystrica) je to *hvižd'úr*: *Chicil ho hviždžúr*. Oba výrazy majú len lokálnu platnosť, na väčšine stredného a západného Slovenska sa pre častú, náhlu (riedku) stolicu používa slovo zhodné so spisovným pomenovaním: *Hnaška ho pochit'ela* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *Ďeťi son ňeposlala do školi, majú hnačku* (Návojevce, o. Topoľčany). V tomto význame sú pomerne rozšírené i slová *laksírka* (*laksírka*), *laksa* (*laksa*) a *laksír*: *Do jedného vagóna náz var zo šezdeséd naľaduvali, šetko laksírku dostalo* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *Adaj máž laksír o tih jablk?!* (Kameňany, o. Revúca); *Chicila ho poriadna laksírka* (Trstie, o. Ilava); *Má laksu* (Rosina, o. Žilina); *Añi ňeviem, s čoho dostal tú laksu* (Chochoľná, o. Trenčín).

Ťažké nákazlivé choroby v minulosti obyčajne vypukli počas vojen, ich príčinou boli rôzne pohromy, sucho, nedostatok potravín, pitnej vody a pod. Najväčšími naháňali strach tie, ktoré narastali do rozmerov epidémie. Kedysi rozšírenú nebezpečnú infekčnú chorobu týfus poznali vo východoslovenských nárečiach pod názvom *hluška* alebo *hluškaňa*: *Dostal hlušku a i ket še z nej vichraporil, ta mu po gembí take botki zostali* (Janov, o. Prešov); *Dakedi to bars panovala hluška i kol'era* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *hluškaňa* (Veľké Revištia, o. Sobrance). Kto prežil hrôzy 1. svetovej vojny, spomínal na maláriu – horúčkovitú chorobu, na ktorú mohli vojaci ochorieť v teplejších močaristých krajoch a dokonca si ju mnohí priniesli zo sveta domov: *Nás tam (na talianskom fronte) maláríja chitila* (V. Lom, o. Modrý Kameň); *Ket prišli z vojni, boli velice mizerní, nezdraví, mali maláríju* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom). Bývalí vojaci z rakúsko-uhorskej armády neradi spomínali na *cingu* – chorobu zapríčinenú nedostatkom vitamínu C a prejavujúcu sa napríklad krvácanosťou ďasien (známu ako skorbut), na *lecharátku* – ochorenie prejavujúce sa horúčkou, *trakom* – vírusový zápal očných spojoviek alebo rohovky, *červienku* – už spomínanú úplavicu a pod. Porov.: *Ďeved' mesiacou zme tam boli, cinga sa nás chítala* (Krškany, o. Levice); *S toho šeckího son aj ja bou bolní, mau son lecharátku*

(Topoľčianky, o. Zlaté Moravce); *Dochtor mi pozre do očí a hovorí – trachom* (Kovarce, o. Topoľčany); *Zme ochoreli na tagzvanú červienku* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom). Nepríjemné ochorenie očí trachóm poznajú v Čičmanoch (o. Žilina) pod názvom *vľciafka*, v Štefanove (o. Senica) je to *vľčí hmuja* a na východnom Slovensku *kuri šľep* (Spišský Štvrtok, o. Levoča), príp. *kuri šľip* (Malé Zalužice, o. Michalovce).

Nielen vojakov trápila i neslávne známa ťažká epidemická črevná choroba cholera. V náležitých hláskoslovných podobách bola pod týmto názvom známa vo väčšine nárečí: *Choreľe tu prú bivaľi* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *Že jim madž na chorelu umrúli* (Brusník, o. Revúca); *Na korelu umirauo volakedi velice moc ludží* (Záhorská Ves, o. Malacky); *Bula kolera, ta ňeišľi ňigdze* (Ďačov, o. Sabinov). Slovo cholera sa so svojimi negatívnymi asociáciami prenieslo do mnohých expresívnych výpovedí a zakliatí: *Abi ho korela naťiahla tam, d'e je!* (Veľké Bielice, o. Topoľčany); *Ket ta nesce kolera zebrať!* (Dolná Súča, o. Trenčín); *Bodaj ce kolera ulapila!* (Spišské Podhradie, o. Levoča); *Idz do frasovej koreli!* (Sobrance).

Napriek tomu, že slovo mor sa viacerým spája s infekčnou, príp. epidemickou chorobou šíriacou sa temným stredovekom naprieč mnohými krajinami, dôkazy o tom, že ľudí na Slovensku strašil aj relatívne nedávno, môžeme nájsť vo výpovediach získaných po 2. svetovej vojne: *Nedajbože, abi prišieu mor!* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš); *Tu ból volakedi mor veľkí a koreli boli tri rázi* (Ružindol, o. Trnava); *Štirme v rodziňe umarľi na mor* (Smižany, o. Spišská Nová Ves); *Umar na mur* (Ľubotín, o. Sabinov). Slovo mor bolo v nárečiach známe aj ako pomenovanie vírusového ochorenia zvierat.

Nebezpečná a v minulosti neraz smrteľná bola nákazlivá choroba tuberkulóza, ktorá zasahovala najmä pľúca. V nárečiach sa rovnomerne a pomerne často vyskytujú jej dvojslovné pomenovania, o ktorých bola reč v súvislosti so slovom choroba, resp. nemoc (porov. Kultúra slova, 2015, č. 5, s. 303), a tiež jednoslovné názvy *suchoťini* a *suchoti*: *Umrel na suchoťini* (Kubrica, o. Trenčín); *Dostal frišké suchocini, za miesidz bilo po ňem* (Dúbravka, o. Bratislava). O značnom výskyte tuberkulózy a vysokej úmrtnosti, ktorú spôsobovala, svedčia nielen zdravotné štatistiky, ale i mnohé nárečové doklady. Niektoré naznačujú, že ľudia v tom čase bojovali proti nej, ako vedeli: *Keď maŭ dachto súchoťini, ždi zaľi miki ofšenej a urobil'i bágel' a to dieťä prevá-*

zaľi bezeň (Zemianska Dedina, o. Trstená); *Aj čisťedz róstól po strniskách, to bolo na plúcá, do mál suchoti* (Pusté Úľany, o. Galanta). Záhorský výraz *chlopňa* pravdepodobne neoznačuje tuberkulózu (ako uvádzajú niektoré zdroje), doklady skôr svedčia o význame odkazujúcom na chorobu s ľahším a rýchlejšim priebehom: *Obleč sa dobre, lebo chlopňa je hnet!* (Brodské, o. Skalica); *Daj si pozor, abis nedoštau ňejakú chlopňu!* (Stráže nad Myjavou, o. Senica).

Aj nervová choroba všeobecne známa ako epilepsia má v nárečiach okrem dvojslovných názvov (porov. Kultúra slova, 2015, č. 5, s. 303) viacero jednoslovných ekvivalentov. Najbežnejšie sú podstatné mená *padúcnica* zo západoslovenských nárečí: *Len začala tak* (choroba) *jako padúcnica* (Piešťany), a *zrádnik* známe na strednom a západnom Slovensku, porov.: *zrádňik* (Sliače, o. Ružomberok), *zrádnik* (Jelšavská Teplica, o. Revúca), *zráňnik* (Kubrica, o. Trenčín). Menej sa v tomto význame používa prenesený názov *beťah* (pôvodne „čert, zlý duch, parom“) pochádzajúci zo západoslovenských nárečí, slovo *nevoľa* z okolia Lučenca a Revúcej a *chitľianka* známa v Turci: *Chitľianka ho metala, ňemohl'i zme mu zubi roskriačiť* (Mošovce, o. Martin). Slovom *chitľianka* nazývajú vo Východnej (o. Liptovský Mikuláš) nákazlivú chorobu všeobecne. Niektoré z nárečových pomenovaní epilepsie sa často používajú vo forme ustálených spojení so slovesom vo vypätých a expresívne ladených výpovediach, príp. vo forme zakliatí: *Tak sa nalakala, dziv na beťah ňevišla* (Bošáca, o. Trenčín); *Vreští, jak kebi ho na betahi brav* (Lukáčovce, o. Hlohovec); *Kiho zránika robiš!?* (Ochtiná, o. Rožňava); *Bodaj aj toho ňevoľa metala!* (Mládzo, o. Lučenec); *Bodaj ťe nevole zvela!* (Revúca) a i.

Veľkú skupinu názvov tvoria poruchy organizmu, ktorých sprievodnými znakmi bývajú rôzne vyrážky, pupence a vriedky na koži alebo na sliznici. Patrí medzi ne aj detská infekčná choroba nazývaná osýpky, ktorá sa prejavuje drobnými vyrážkami a niekedy aj zápalom horných dýchacích ciest: *Osípki – to sa d'ecku vihod'elo po tváričke drobnuškuo a po celom ťele* (Prievidza); *Ani neviěž, dze ti osípki dostane* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); *Ešči ňemal osípki* (Remeniny, o. Giraltovce). Dvojslovné spojenia *černé osípki* (Štefanov o. Senica) a *ovčé osípki* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky) pomenúvajú infekčnú chorobu známu ako (ovčie) kiahne. V oblasti

Modry poznajú osýpky pod názvom *kozi*: *U nás to ríkali ne osýpki, ale kozi* (Viničné, o. Modra); *Jedno dzifča nám umrelo, ket kozi bivali, tedi mreli velice* (Slovenský Grob, o. Modra). V juhostredoslovenských nárečiach majú na osýpky popri iných aj názov *drobnice* (*dromňice*): *Drobnice má to džiaušä* (Brusník, o. Revúca); *dromňice* (Veľké Straciny, o. Modrý Kameň). V niektorých obciach okresov Rimavská Sobota a Modrý Kameň rozlišujú typ osýpok, ktoré zmiznú bez stopy, tzv. *trnovie drobnice* (Kociha, o. Rimavská Sobota) alebo *múdre dromňice* (Čelovce, o. Modrý Kameň), a tie, po ktorých ostanú malé jazvičky – rapiny: *šialenie drobnice* (Klenovec, o. Rimavská Sobota), *pochabej dromňice* (Čelovce). Z tejto oblasti sú v tomto význame doložené i menej časté názvy *lúpanice* a *rigle*: *Aj tá má lúpanice* (Kameňany, o. Revúca); *rigle* (Čelovce a Veľké Straciny, o. Modrý Kameň).

Podobné osýpkam je iné nákazlivé vírusové ochorenie, ktorého sprievodným znakom sú hnisavé vyrážky alebo pľuzgieriky. V spisovnom jazyku i v nárečiach sa na jeho pomenovanie používa pomnožné podstatné meno *kiahne* (*kňáhňe*): *Šťepili nás proti kiahňom* (Staré Hory, o. Banská Bystrica); *Já som mal tēs kedisi kňáhňe na tvári* (Chochoľná, o. Trenčín). V Lamači (o. Bratislava) volajú toto vírusové ochorenie *koze* a neďaleko v Dúbravke *oľči koze*. *Oučie kiahňe* známe z Bobrovca (o. Liptovský Mikuláš) sú určitý druh kiahní, ale môžu to byť aj osýpky. Pomnožným výrazom *poki* nazývajú na východnom Slovensku buď ovčie kiahne, alebo jazvy po nich: *Čarne poki ňemuši mac každe dzecko* (Smižany, o. Spišská Nová Ves); *Bul hori na oľče poki* (Chrasť nad Hornádom, o. Spišská Nová Ves); *Toto dzecko budze madz naisce poki, bo še mu take čoška po peršoh virucuje* (Kanaš, o. Prešov); *Ma znaki po oľčich pokoch* (Žakarovce, o. Gelnica). V Markušovciach (o. Spišská Nová Ves) sú *poki* kruhovitú jazvy na tele po očkovaní: *Po ščepeňu mu ostali veľke poki*.

Aj nárečové slovo v pomnožnom tvare *rudle* (tiež *lúdre*) a jeho singularová podoba *rudľa*, známe na juhu stredného Slovenska a v časti zvolenských a abovských nárečí, označuje vlastne osýpky: *Chlapča dostalo lúdre, nuš sa celuo vihádzalo* (Králiky, o. Banská Bystrica); *Mali má lúdre* (Sása, o. Revúca); *rudle* (Heľpa, o. Brezno); *rúdle* (Bystrička, o. Lučenec; Markuška, o. Rožňava); *rudľa* (Rudník, o. Moldava nad Bodvou). Vo význame „jazvičky na tvári po ovčích kiahňach (osýpkach)“ poznajú slovo *rúdle* (*rudle*) v gemerskej oblasti (napr. Vyšná Pokoradz,

o. Rimavská Sobota; Heľpa, o. Brezno), no na tom istom území to môže byť aj jazva po očkovaní (napr. v obciach Kociha, o. Rimavská Sobota; Rejdová, o. Rožňava).

Kožné choroby sprevádzané bolestivými hnisavými zápalmi, vyrážkami a neprijemným svrbením majú v nárečiach rôzne názvy. Napríklad na východoslovenskom nárečovom území poznajú slovo *obieška* (*obiška*): *Na nohe ma obiešku* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves); *Zrobila še mi obiška na paľcu a to tak peče* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *obiška* (Hlinné, o. Vranov). Z juhozápadoslovenských nárečí pochádza názov *neštovica* (*neščovica*): *To mám hádam neštovicu, ket to hnisá po kosc* (Hrušové, o. Nové Mesto nad Váhom); *neščovica* (Bošáca, o. Trenčín). Predovšetkým deti trpeli kožným ochorením známym v nárečiach pod názvom *hampora* (*hampura*, *hompóra*, *humpara*, *humpóra*). Na strednom a západnom Slovensku tak nazývali chorobu trichofýciu, ktorá sa prenášala na človeka z chorého rožného dobytká alebo z myši a im podobných cicavcov: *Urobila sa mi tu hampora* (Likavka, o. Ružomberok); *Len sa ti dobre pozri, to d'cko tí má hampuru!* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); *Dostal humparu* (Papradno, o. Považská Bystrica); *Dochtor kázau, abi som mu tú homporu umívala dobrín šichtovím millom* (Návojevce, o. Topoľčany); *Keď mali dzeci humporu v hlave, někedi sa im zaláhli švi* (Čataj, o. Modra). Ten istý význam majú na Záhorí slová *oheňpara* a *oheňpora*: *Ket sa virazi oheňpara, to je dobre, aspoň šecka nezdravota vijde ven* (Stráže nad Myjavou, o. Senica); *oheňpora* (Hlboké, o. Senica).

Aj lexému *hostec* poznajú vo väčšine slovenských nárečí vo význame „kožná choroba spojená s vyrážkami alebo výsypom“: *Chlapec kričí už dlhší čas, má hostec po ťele* (Bziny, o. Dolný Kubín); *Po celém ťele sa jěj dal ten hostec* (Chocholná, o. Trenčín); *Nešme jesc kvašne, bo ma hoscec* (Smižany, o. Spišská Nová Ves). V Ozdine (o. Lučenec) mali dokonca pripravenú dobre mienenú radu: *Na Dohvézne d'eň sa ňehól, lebo dostaňež host'ec*. No v niektorých východoslovenských a gemerských obciach označuje lexéma *hostec* chorobu reumatického charakteru: *Host'ec se mu pohnúl* (Revúca); *Nohi ho lamia, ma hoscec* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Iné ochorenie kože, tzv. opar, je známe – a to nielen v nárečiach – pod názvom *herpes*. Obe tieto slová často slúžia neprajníkom pri nežičlivých želaniach, napríklad: *Bodaj ci hoscedz ruki polamau!* (Humenné); *Bodaj herpes chit'ila!* (Šurany, o. Nové Zámky).

Podstatné meno ekzém vo význame „kožná choroba“ zastupujú takmer na celom Slovensku slová *lišaj* a *lišěj* (v mužskom i ženskom rode), prípadne *liša* (v ženskom rode): *A lišaje zäsä ľen deŕi pochitali pri paseňi o ŕelät* (Žaškov, o. Dolný Kubín); *Mám veľkú lišu, čo mám robiť, abi som sa jej sprostila?* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); *Dachto ti musel na tvár zaplúť, že se ti višmaril lišěj* (Revúca); *Moja vié zhánad lišaje, modz ludzi k nám chodzí* (Čachtice, o. Nové Mesto nad Váhom); *Na pravej gembí mala veľki ľišaj a to barz ňešumňe ukazalo* (Hubošovce, o. Sabinov). Aj slovom *postrel* pomenúvajú na severošarišskom nárečovom území druh bližšie neurčenej kožnej choroby: *Postrel, to ket se obira, co aš kosc s palca vichodzi* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Expresívne pomenovanie *pípeť* označuje v časti Gemera a Šariša vyrážku na jazyku všeobecne: *Dáki pípec se mi višmaril na jeziku* (Revúca); *Bodaj vam uš pipedz virosnul, ket teľo krakorice, babi glupe* (Geraltov, o. Sabinov).

Neprijemné sú rôzne poranenia či mechanické poškodenia povrchu tela a kože.

Napríklad *pluzgúr* (*pľeskúr*) je na strednom Slovensku chorobne oduťá koža, mechúrik na pokožke naplnený tkanivovým mokom – pľuzgier: *Čizma mu urobila pľeskúr* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *Na noháh malí samé pľezgúre* (Ozdín, o. Lučenec). V nárečiach sa v tomto význame v príslušných hláskoslovných obmenách značne využívajú aj ďalšie podoby blízke spisovnému slovu pľuzgier, porov.: *Pluzgier sa spraví, aj ke topánka otláčí petu* (Návojojce, o. Topoľčany); *Tutohľ'a zme mali plizgiére porobené* (Moravské Lieskové, o. Nové Mesto nad Váhom); *Na noze mieu vodoví priskir* (Stupava, o. Bratislava); *vodoví pluzgír* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky). Slovo pľuzgier, označujúce vyrážku vo všeobecnosti, je doložené zo stredonitrianskych nárečí: *Voláke pluzgére sa mi vihod'ili na chrptě, ňevém, š čoho to buďe* (Lapáš, o. Nitra). Severozemplínskym výrazom *otluk* sa pomenúva zhnisané miesto na tele: *Raz Jankoj uderil do nohi cireň a ho ňedal vicahnuć, ta dostal otluk* (Hatalov, o. Michalovce); *Mi mau otluki, še mi nohi zbiraľi* (Adidovce, o. Humenné).

Nárečové slová *opuchel'* a *opucheň* sú synonymá podstatného mena opuchlina, t. j. opuchnutého miesta na tele: *Som si udrela laket', mala som tam opucheň* (Zuberec, o. Trstená); *Na udreťej ruki mi navreu opuchel'* (Králiky, o. Banská Bystrica). V Dolnom Tisovníku (o. Modrý Kameň) je

však *opuchel'* choroba spôsobená nadbytkom vody v tele – vodnatieľka: *Zomreü na opuchel'*.

Na pomenovanie kožnej choroby mykózy slúžia v nárečiach novšie výrazy *plieseň* a *plesnivina*, porov.: *Chicela sa mu na noháh jakási pliesen a nedajbože si s tím dadz radi* (Trstie, o. Ilava); *Na nohoch medzi palcami mal pľešňivinu* (Ratvaj, o. Sabinov).

Podstatným menom *bront* (*brant*) sa v mnohých slovenských nárečiach pomenúva hnilobný rozklad tkaniva – sneť, gangréna: *Len mu na poťatuo koleno krauskí hnoj prikladali, ot teho sa mu brant chifiü* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *Proci brontu uš neñi pomoci* (Záhorská Ves, o. Malacky); *Dostal brand do ruki a ot teho umrel* (Studenc, o. Levoča). Zakliatie *Bodaj bront chitev!* pochádza zo Šurian (o. Nové Zámky).

Poriadne potrápiť dokážu rôzne reumatické choroby, bolesti chrbta či „seknutie krížov“. Lámku, teda reumu volajú vo zvolenských, gemerských i šarišských nárečiach *lámanina*: *F pravé nohe mám lámaninu* (Kameňany, o. Revúca); *Padnuü mi muž za sed'em rokou do chorobi, na lamañinu ležau* (Závadka nad Hronom, o. Brezno); *F križoh mam tiraňsku lamañinu* (Janov, o. Prešov). Slovo *heksenšus* (*heksnšus*) doložené z nárečí na juhozápadnom Slovensku vo význame „choroba s bolesťami v krížoch“ inde nazývajú *úsad* (Rajec, o. Žilina; Bošáca, o. Trenčín) alebo *húser* Kubrica (o. Trenčín). Porov.: *Takí mám heksnšus jag hrom!* (Skalica); *Chiteü ma heksenšus, hñuť sa ñemóžem* (Lapáš, o. Nitra).

Trochu záhadne znie slovo *čemer* i jeho synonymum ochvat. Sú to pomenovania choroby ľudí (ale i zvierat) spôsobenej zrážaním krvi, najmä po nemier-
nom, hltavom jedení (žraní) a pití: *Doštau o toho čemer* (Liptovský Peter, o. Liptovský Mikuláš); *Tak sa s चुuci najedól, až dostal čemer* (Papradno, o. Považská Bystrica); *Neni dif, že dostal ochvat, ked vlčato je* (Myjava); *Ked mal čemer, bivali také hrče na rukách* (Blatné, o. Modra); *Veľo pojedol, ta dostal ohvat* (Smižany, o. Spišská Nová Ves). V podobnom význame sa používa sloveso *očemerit' sa*: *S chuťou jedou, nuš sa očemeriu* (Košťany nad Turcom, o. Martin). Spojenia *má pohnutí čemer* (Veľké Rovné, o. Bytča) a *čemer mu vešol do brucha* (Studenc, o. Levoča) naznačujú, že niekomu je nevoľno z jedla. V Maduniciach (o. Hlohovec) tak nazývali stav po opitosti: *Ket sa poránne nastrebali, na druhí den mali čemer a aspon tíden nesceli flašu vidzet*. Výpovede typu *rostrel'i hej čemer* (Ležiachov, o. Martin), *strásli mu*

čemer (Lubina, o. Nové Mesto nad Váhom), *rozehnali mu čemer* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom), *pukli mu čemer* (Lukáčovce, o. Hlohovec), *potarhal'i v ňi čemer* (Dlhá Lúka, o. Bardejov) a pod. naznačujú rôzne praktiky pri prekonávaní ochvatu, napríklad masážou zápästí, dvíhaním popod pazuchy, mykaním a pod. Zatiaľ čo slovo čemer je známe v nárečiach na území celého Slovenska, lexéma ochvat je čiastočne rozšírená v západoslovenských, ale aj v severonitrianskych a stredospišských nárečiach. V Gemeri a miestami takisto v nárečiach na východnom Slovensku pomenúvajú výrazom ochvat drobné červené svrbiace vyrážky na tele (obyč. od jedla): *Ma ochvad na tele* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *Po calim cel'e mal ochvati, červene bl'ancare a pot pazuchu boľ'ečku* (Krivany, o. Sabinov). Zemplínske nárečia poznajú slovo ochvat vo význame „omrzlina“: *Kedz mocno zamaržňe, ta dostaňe ochvat* (Žalobín, o. Vranov).

Z ďalších menej známych pomenovaní porúch a poškodení organizmu pripomenieme nesklonné podstatné meno v strednom rode *mizerére*, ktoré označuje poväčšine smrteľnú chorobu zauzlenia čriev: *Zomrou na mizerére* (Prievidza); *Kec človek dostaňe mizeréré, veru mu ňeje pomoci* (Papradno, o. Považská Bystrica); *Operovali ho na mizerere* (Žakarovce, o. Gelnica). Chorobné ochabnutie činnosti čriev a žalúdka je vo Veľkom Rovnom v okrese Bytča známe ako *spannuté drobi*. Menej častým dvojslovným pomenovaním *cukrová ňemoc* nazývajú v Kubrici (o. Trenčín) chorobu podžalúdkovej žľazy známu aj v nárečiach pod názvom cukrovka: *Na cukrouku umreu* (Čierny Balog, o. Brezno); *Doktor mu zistil cukróku* (Čierna Lehota, o. Rožňava). Názvy *ožlkel'* a *ožokel'* používajú na juhu stredného Slovenska v súvislosti s infekčnou chorobou pečene – žltackou. Porov: *Len čo sa maluo narod'ilo, dostalo takí ožlkel, že vizieralo aňi z vosku* (Sebechleby, o. Krupina); *Zomreu na ožlkel'* (Dolný Tisovník, o. Modrý Kameň); *ožokel'* (Málinec, o. Lučenec). Rôzne asociácie môže vyvolať výraz *zaval'eňina* známy napríklad v nárečí na okolí Rajca. Označuje sa ním zápal príušných žliaz, čiže choroba s odborným názvom mumps. Blednička (chloróza), t. j. choroba prejavujúca sa blednutím pokožky, je známa v Turci ako *bledačka* (Mošovce, o. Martin). *Jačmenicou* sa v nárečiach okolo Trenčína pomenúva jačmenná slama, no v Hornej Lehote (o. Dolný Kubín) je *jačmeňica* druh očnej choroby, vriedok na okraji očného viečka.

Predstavený výber dokladového materiálu ukazuje, že nárečia sú n-ozaj bohaté na množstvo pomenovaní rôznych nemocí a súčasne je v nich hojnosť – niekedy viac, inokedy menej cenných – rád, návodov, postrehov a ľudových múdrostí súvisiacich s chorobami a ich liečením. Ľuďom v minulosti neraz zostávala iba viera v uzdravenie, pričom praktizovali rôzne úkony a pomáhali si, ako vedeli: *Posteľ bolo treba opkáditi, iba potom muohla choroba vinst' š človeka* (Nižná, o. Trstená). A keď *Pán Boh na niekoho doložiu chorobu*, ako vravia v Slovenskom Pravne (o. Martin), boli práve múdrostí ukladané do slov a viet tou studnicou naučení, ktorú hojne zužitkovali, pomáhali si ňou a ktorá im bola v čase núdze možno jedinou nádejou. Aj v súčasnosti si pri mnohých príležitostiach navzájom želáme práve zdravie. Najčastejšie to býva prianie vyslovené celkom jednoducho, no niekedy možno aj tak, ako to vravievajú v Kendiciach neďaleko Prešova: *Ñeh idze chorosc po huroch, po ľesoch* – nech nás choroba radšej obide.

Tematickú oblasť pomenovaní chorôb v slovenských nárečiach uzatvorí v niektorom z budúcich čísel Kultúry slova príspevok o najčastejších názvoch ochorení zvierat a výber z pomenovaní bežných chorôb rastlín.

LITERATÚRA A PRAMENE

Atlas slovenského jazyka IV. Lexika. Časť prvá – mapy. Časť druhá – úvod, komentáre, dotazníky, indexy. Spracoval A. Habovštiak. Bratislava: Veda 1984.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Slovník slovenských nárečí. 1., 2. zv. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994, 2006.

Pazoučanke samie piekľi chleba

ANNA MARIČOVÁ

Na staropazovských poliach sa pestovali chlebové obilniny, krmoviny pre zvieratá a byliny, ktoré boli surovinou na výrobu potravín pre ľudí. Z chlebových obilnín bolo najrozšírenejšie žito (pšenica) a kukurica. Jačmeň, ovos, raž, proso, *muvár* (mohár) a vika sa pestovali na malých plochách a používali sa iba ako krmivo pre statok. Továrenskou výrobou sa

z *repe* (z cukrovej repy) vyrábali cukor a zo *slnečníka* (zo slnečnice) olej. Zvyšky sa využívali na kŕmenie statku.

Pšenica sa siala na jeseň po zbere kukurice, kosila sa a potom aj *tlačila* (mlátila sa) v júni. Keď jej bolo väčšie množstvo, pšeničné zrná sa odkladali doma do *hambáru* (do sýpky z dosák bez medzier). Keď jej bolo menej, sypala sa na povalu. Neskôršie sa naberala do vriec (doma tkaných) a odvážala na sedliackych vozoch *mleť* (mlieť) na *vatrénku* (do parného mlyna). Domov sa vo vreciach privážala *cistá múka* (biela, ostrá), *chlebová múka* (čierna, hladká), *otrube* (krm pre statok) a vo vrecku alebo *f kapselki grís* (krupica). Múka sa doma opatrovala v drevených *ládach* s priehradami buď v komore, alebo na povale. Do múky sa dal kus kovu, aby nezhorkla. Stávalo sa, že múka sa *zmolávela*, a vtedy sa hneď pri naberaní preosievala cez sito.

Z *cistýj múky* sa pripravovali koláče a pečivo – *kifľe*, *kifľice*, *pampúcha*, *krumpľouňika*, *nadlacke*, *réjteša* – *slatkuo* a *kisluo*, *miesil'i sa rezančoke do supe*. Z *chlebovýj múky* sa piekol *chleba*, varili sa cestoviny: *rezance*, *pirohe*, *geléd'iňe*, *šuchnód'le*, *glgaňi*, piekla sa *haruľa* a *škvarokovie bagáňike*, do polievok sa zavárali *št'ipkance* a *zamrvénka*.

Chleba. V 19. storočí a na začiatku 20. storočia sa v Starej Pazove konzumoval iba domáci chlieb, ktorý sa piekol doma v *sel'iackej* (sedliackej) peci. Pec bola vymurovaná z *vál'kou* (nepálených tehál), neskôršie z tehál. Chlebová pec stála v *šupe* alebo v dome v *zaňej chiži* a kúrilo sa v nej z *pitvora*. Tak pec slúžila aj na zohrievanie miestnosti, v ktorej rodina trávila deň. Okolo pece z dvoch strán bola drevená lavička, na ktorej sa sedelo, chrbtami sa opierajúc o pec. Z tretej strany bol medzi pecou a bočnou stenou domu *kucóu* (prípecok), na ktorom menšie deti aj spávali.

V šesťdesiatych rokoch sa chlieb získaval výmenou za múku v súkromných pekárňach a od sedemdesiatych rokov sa už iba kupuje. V domácnosti sa piekli *chlebi* a v *pekárňi* sa kupovali *vekně* (podlhovasté pecne).

„*Mamička nabrali do plátňovej kapselki múku a ja son tašla do Žigóu* (Žigov dom) *pre chleba*. *Kelko múki – telko chleba, celú vekňu alebo póu vekňi*. *Bogátoši* (boháči) *taňiesli do pekare za vrece múki, pa poton chod'il'i lem pre chleba*. *Aj kifľe piek'l'i pekare*. *Dróu f Pazove bol'i pekári Makedónci*.“

Chlieb je dodnes základným, každodenným pečeným obilninovým pokrmom. Pripravuje sa z kysnutého cesta z *chlebovýj múki*. Pekával sa

z pšeničnej múky, iba v neúrodných a povojnových rokoch sa k nej miešala kukuričná, ktorá vtedy aj dominovala. Pečenie chleba patrilo k najdôležitejším prácam v domácnosti. Bola to namáhavá práca a vyžadovala si čas. Vykonávala ju gazdiná a nevesty. Keď v domácnosti bolo viacej neviest, striedali sa, neraz medzi nimi bola aj rivalita, ktorá upečie najlepši chlieb. V domácnosti, v ktorej mali samé dcéry, matka už od malička učila dievčatá piecť *chleba*.

V Starej Pazove *sa chleba pieklo* raz do týždňa, deň nebol presne určený. Práca sa začínala večer prípravou dreveného koryta, ktoré *sa postavilo* na dve stolice. Na jednom konci koryta sa osievala múka – aby sa hriala – a na druhom *sa zapáralo na chleba*. V niektorých domácnostiach *zapárali na chleba* v menších drevených *koritkách*. Na kysnutie sa používalo *nácesto* a *kvásac* (droždie). *Nácesto* bol doma pripravený kvások zo zvyškov chlebového cesta, ktorý sa dával do *menšieho plachoviho tañiera*, do *mištičky* alebo do *slamienka*. „*To bola guľka cesta, kerá ešte nakisñe, aj sa usuší, aj stojí na peci aľebo f komore na steláži. Ke sa ide zas pies chleba, to sa pomrví, dodá sa kvásadz aj mláka (vlažná) voda, rozmieša sa, aj sa zapára na chleba. To sa tag meko zamiesilo na edon kraj korita. Večer sa zatrepe do trocha múki s teplóu vodóu, stoi do rana a rano sa zamiesi.*“ Na koryto sa dali *rásoske* (štyri latky pravidelne na kríž pribité) a prikryli sa obrusom. *Zaparenuo* cesto kyslo celú noc – *do rana*. V deň pečenia chleba gazdiná vstávala o tretej nadržanom, aby zamiesila chlieb. Do koryta, v ktorom už bola múka a zarobený kvások, sa naliala zohriata voda, do ktorej sa dalo toľko hrstí soli, koľko chlebov sa plánovalo piecť. Cesto sa miesilo oboma rukami asi hodinu a vymiesené bolo, keď sa nelepilo na ruky. Dobre vymiesené cesto sa znovu prikrylo a kyslo ďalšiu hodinu. Potom sa vykysnuté cesto *válalo* – vyberalo sa po častiach z koryta a *válalo* sa na *lopáre* do tvaru, aký mal mať chlieb. Vopred sa pripravili okrúhle *ťapše* (pekáče), len zriedka podlhovasté, a vymastili sa *senutóu masťóu*. Vytvarované cesto sa dalo do nádob a nechalo sa ďalšiu hodinu dokysnúť. Pri každom miesení bolo päť-šesť pecňov chleba. Množstvo pecňov záviselo od počtu členov domácnosti. Cesto, ktoré zostalo na koryte, sa zoškrabalo a upieklo. Volalo sa to *bakarádz* a najčastejšie sa dávalo psom.

Kým cesto kyslo na *ťapšách*, *kúrila sa pec*. Na rozkúrenie sa používali *zetke* (holé stebľá kukuričia, ktoré statok obhrýzol) a bolo potrebných nie-

koľko snopov. Pri kúrení sa používali *papek* a *ohrablo*, ktorými sa prehraboval *paráš* (žeravé uhliky). Keď bola pec vykúrená, *paráš sa s papekom rozhrabau na boke*, aby sa chlieb dobre piekol zo všetkých strán, a *perňa* (drobný ľahký popol napr. zo slamy alebo z kukuričia) *sa z ohrablom vihrabala vo do kutki*. Pred pečením sa *chlebi f tapšáh z vodou umili, trocha z rukou*. *Ťapše* sa do rozkúrenej pece sádzali posúvaním z *ohrablom*. Na uzatváranie pece sa používal *d'ugou* (zátko z hlíny a pliev upevnená plechom). Chlieb sa piekol dve hodiny. Počas pečenia sa pec musela aj otvoriť, aby sa zistilo, či sa chlieb peče rovnomerne. Niekedy sa *tapšám* museli vymeniť miesta. Chlieb bol dobre upečený, keď bola *vrchňia kuorka kávová*. Keď sa chlieb vybral z pece, znovu sa *umívaau* (potieral) vodou – iba rukou, aby sa *kuorka ligotala*. „Keď je vrchňia kuorka zhorená, načim, abi ju jedli d'ioučence, abi mali červeňie lica. Spoňia kuorka ňigda ňezhorí. Ke je chleba friškua, mekuo je ako duša. Krajig je najl'epši. Ke je chleba staruo – tvrduo je, drobia sa odrobinke.“

Vychladnutý chlieb sa odkladal do komory na policu. Načatý *chlieb* (peceň) sa prikrýval kusom *šeniho* (konopného) plátna – menším *preberaňim* obrusom alebo *klinouňikom*, aby sa nesušil, a zostával v kuchyni na *ormáňniku* alebo v stole. Prv než gazda načal chlieb, prežehnával ho koncom noža, urobiac krížik na spodnej kôre. Najprv dával chlieb dospelým a nakoniec deťom.

Chlieb sa jedával s každým druhom mäsa a s mäsitými jedlami, so strukovinami, s polievkami (niekto dokonca jedol aj *zo supou* – nezaprážanou polievkou), so zemiakmi. Starý sa pridával do *tuftou* (do fašírok) ako zložka. Chlieb dominoval pri raňajkách a pri večeri. Natieral sa masťou, na ktorú sa dávala *rosolená* cibuľa, alebo sa *masťenuo chleba* posýpalo mletou červenou paprikou a soľou. Niektorí si *masťenuo chleba* posýpali cukrom. Deti jedli chlieb natretý lekvárom, v majetnejších rodinách medom a tí najstarší si často namáčali chlieb vo vode a posýpali cukrom – to bolo *cukrovo chleba*. Chudobní si chlieb natierali *slanou zápraškou*. Starý chlieb sa krájal na tenké kusy a omáčal sa vo *vitrepanom* (vyšľahanom) vajci – bol to *chleba na vajcách* (vyprážaný chlieb vo vajciach). Obľúbeným pokrmom bolo *žiarenuo chleba*, ktorý sa obyčajne jedol v zime na večeru, deti ho jedli najmä vtedy, keď ich bolelo hrdlo, *abi mohli l'epšie glat'*. Natenko nakrájaný chlieb sa piekol po oboch stranách na platni sporáka, tenko sa natieral

masťou, natrel sa strúčikom *cesnáku* a osolil sa. Kus *mast'eniho chleba* alebo *samiho chleba* neraz zastúpil raňajky, obed alebo večeru, hlavne v chudobných rodinách.

Z chlebového cesta sa vždy piekol *lepňík*, niekedy aj opekance. „*Dróu ako sa chleba položí do peci, prvo sa upečie lepňika. Edno tri lokšičke sa rozvaľkaju s prsta, lokšička sa popichá a poton do téj vikúrenej peci. Pečie sa na edom bok, na druhí, ke sa viberie, krílon sa vizmetá od perňi a takuo horúce masťou poťiera aj z edňiho, aj z druhiho boku a stajme je takuo t'epľuo.*“ Keď už bola pec vykúrená a pripravená na pečenie chleba, *perňa s t'ehlou sa ozmetala s krílon* (husacím krídlom) a rozvaľkaný okrúhly *lepňík*, ponakrajovaný nožom na štvorce alebo popichaný, sa lopatou dával do pece. Inokedy sa ponakrajoval na kúsky – valčeky a dal sa piecť. *Lepňík* sa rýchlo upiekol, ozmetal sa krídlom a nechal sa vychladnúť. *Lepňika sa polámalo, omastilo sa, ocesnákovilo sa aj sa jedlo.* Ponakrajovaný sa poprelamoval na mieste rezov na malé kúsky – opekance, ktoré sa dali do plátennej *kapsel'i* a nechali sa v komore na klinci. Takto upečené cesto mohlo dlho vydržať. Pred použitím sa nakrátko ponorilo do vriacej vody – povarilo sa, ocedilo sa, potom sa posýpalo buď strúhaným syrom, alebo makom a polialo sa *spust'enou* masťou.

Chlieb bol vždy vzácnym pokrmom – neodhadzoval sa. Zvyšky starého chleba sa sušili a *tíkl'i v mažiari* a potom sa ako *préz'le* využívali na obal'ovanie mäsa pri *pochuvaňi* (vyprážaní). *Odrobínke* sa zmetali zo stola a *hádzali do pomijou.*

ROZLIČNOSTI

Slovesá lajkovať, hejtovať a iné odvodeniny z anglických slov like a hate

Náš súčasný život je čím ďalej, tým užšie spätý s využívaním internetu. Väčšina používateľov internetu však už nie je len v role čitateľov, sledovateľov, ale aktívne sa podieľa na tvorbe stránok ich hodnotením a stáva sa tak súčasťou „vzorky“ percipientov, ktorí rozhodujú o tom, čo sa páči, resp. nepáči, čo sa predáva atď. Príspevok na webových stránkach, na sociálnych sieťach môžu ohodnotiť kliknutím na ikonku *LIKE*, *PÁČI SA MI TO*, prípadne na symbol „palec hore“. To, ako sa tieto možnosti pomenúvajú, ako sa s tým súvisiace anglické slová adaptujú v slovenskej slovnej zásobe a uplatňujú v jazykovej praxi, je témou nášho príspevku.

Anglické slovo *like*, ktoré sa používa na vyjadrenie určitého druhu pochvaly na sociálnych sieťach, súvisí so slovesom *to like* s významom „mať rád, páčiť sa“. Zrejme by sa na tento účel dali využiť domáce výrazy ako *pochvala*, *súhlas*, *uznanie* a pod., problém je však v tom, že anglické slovo *like* a jeho poslovenčená podoba *lajk* a jej odvodeniny sa už natoľko rozšírili, že ich v tomto štádiu používania nemožno odmietat'. Treba však konštatovať, že ikonka s anglickým slovom *like* sa už ako spôsob hodnotenia objavuje čoraz zriedkavejšie a nahrádza sa slovenským spojením *páči sa mi to*, ale aj inými vtipnými komentármi, ako napr. *zvyšte karmu*. Na niektorých internetových portáloch spomenuté slovné spojenia už supľujú grafické symboly, napr. obrázok znázorňujúci „palec hore“.

V bežnej internetovej komunikácii sa na vyjadrenie súhlasu, kladného hodnotenia príspevku, diskusie a pod. popri pôvodnej pravopisnej podobe *like* používa zdomácnená podoba *lajk*, ktorá vychádza z výslovnostnej podoby anglického slova, napr. *zbierať lajky*, *mať veľa lajkov*. So slovom *lajk* súvisia aj ďalšie výrazy, ktoré sa veľmi rýchlo uplatnili v našej slovnej zásobe. Sloveso *lajkovať* sa používa vo význame „(obyčajne na sociálnych

sieťach) označovať, označiť ako pekné, obľúbené, vyjadrovať, vyjadriť kladný postoj, pochvalu, ocenenie, súhlas kliknutím na príslušnú ikonu, dávať, dať lajk, súhlas“. V jazykovej praxi sa sloveso *lajkovať* vyskytuje v rozličných typoch textov, najmä takých, ktoré komentujú dianie na internete, niekedy sa dáva do úvodzoviek, čím používateľ jazyka vyjadruje svoju obavu o vhodnosti jeho používania. Niekoľko príkladov zo Slovenského národného korpusu a z internetu: ... *pozriete nejaké videá a odkazy, komentujete, „lajkujete“*. – ... *tí, čo na Facebooku iba lajkujú alebo ho iba čítajú*. – *Kedy budeme lajkovať, že niekto niečo lajkol? – Materiál môžete, žiaľ, len komentovať a lajkovať*.

O životaschopnosti slovesa *lajkovať* svedčia mnohé ďalšie odvodeniny z neho utvorené: dokonavé slovesá *olajkovať* a *lajknúť*, záporné tvary *nelajkovať*, *nelajknúť*, prídavné meno *lajkovaný* alebo podstatné meno *lajkovanie* (posledné dve vznikli zo slovesných tvarov), napr.: *Nech môžu všetci „lajknúť“ tvoj vtipný výrok, ktorý si naformuloval*. – *Je lajkovanie bezpečné?* – ... *predvolebné kortešačky nebude mať kto olajkovať*. – *Ozaj... a nezabudnite tento článok „olajkovať“*. – *Mustang je najviac „lajkovaný“ automobil na Facebooku*. – *Počasie je nevlúdne, politická situácia zúfalá a už hodinu vám nik nelajkol posledný status?* – *Samozrejmosťou služby je komentovanie a „lajkovanie“ (v tomto prípade „srdiečkovanie“) príspevkov*.

Nemožno zabudnúť ani na podstatné meno *lajker*, ktorým sa pomenúva „osoba označujúca príspevky na internete, resp. na sociálnej sieti *lajkami*“, ako aj v marketingovej terminológii „konzument, sympatizant nejakej značky alebo výrobku“, pričom počet *lajkerov* (alebo *lajkov*) je jedným z ukazovateľov úspešnosti značky či produktu, napr.: ... *viem si predstaviť, ako vyzeral typický lajker tohto článku*. – *Reakcie okolia boli zmiešané. Lajkeri aj dislajkeri, ale všeobecne pozitívne*.

Nie každému sa však všetko páči. Mnohé portály poskytujú možnosť vyjadriť nielen kladný, ale aj záporný postoj k publikovanému príspevku či diskusii na sociálnej sieti. Z anglického slovesa *to hate* s významom „nemáť rád, nenávidieť, neznašať“ vznikli zdomácnené podoby: dokonavé sloveso *hejtovať*, dokonavé sloveso *hejtnúť*, slovesné podstatné meno *hejtovanie* a prídavné meno *hejtovaný* (zo slovesného tvaru), ktorými sa označuje negatívne hodnotenie príspevkov v rámci sociálnych sietí; ako aj

pomenovanie *hejter* ako názov osoby, ktorá vyjadruje nesúhlasný postoj, ktorej sa čosi nepáči, prípadne je negatívne naladená a kritizuje, často nevhodným spôsobom, aktivity ostatných účastníkov komunikácie na sociálnych sieťach: *A hejteri budú hejtovať, aj keby som dostal Nobelovu cenu za rap. – Juventus bol po zápase v Amsterdame ostro hejtovaný. – Za celkom nebezpečné hejtovanie považujem reči o zbytočnosti očkovania a o podlosti farmaceutických firiem vôbec.*

Treba dodať, že možnosť negatívneho hodnotenia sa na niektorých webových stránkach a na sociálnych sieťach označuje aj ikonou *DISLIKE* (z angl. nepáčiť sa), prípadne symbolom zobrazujúcim „palec dolu“ či kombináciou slova a symbolu. S tým súvisí aj používanie zdomácnených slov ako *dislajkovať*, *dislajker*, ktoré takisto možno zachytiť v diskusiách na internete, napr. ... *uvedom si, že ak budeš niekomu dislajkovať, tak to isté čakaj od iných.*

Čo sa týka štylistického hodnotenia slov spomenutých v príspevku, možno ich zaradiť medzi hovorové výrazy. Napriek tomu, že sú v slovnej zásobe nové a nie sú zatiaľ lexikograficky spracované, proti používaniu ich zdomácnených podôb nemožno namietat'. V okruhu internetovej komunikácie sú zrozumiteľné, možno dokonca registrovať aj istý „presah“ do bežnej komunikácie – najmä slovom *hejter* sa vo všeobecnosti označuje „osoba s negatívnym prístupom k životu“.

Sibyla Mislovičová

SPRÁVY A POSUDKY

Slavomír Ondrejovič jubiluje

Slavomír Ondrejovič sa narodil 17. apríla 1946 v Lučenci a napriek tomu, že od svojich vysokoškolských štúdií (na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského absolvoval v roku 1970 slovakistiku a rusistiku) žije v Bratislave, Lučenec a Novohrad, južné Slovensko i jeho dvojjazyčný charakter zostávajú v zornom poli jeho výskumov. Dokazuje to i posledný dokončený projekt pod jeho vedením *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v európskom kontexte*. V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pôsobí jubilant od roku 1977. V rokoch 1999 – 2009 a potom opäť od r. 2014 aj vo funkcii riaditeľa. V medziobdobí zastával v Jazykovednom ústave funkcie vedúceho oddelenia súčasného jazyka a predsedu vedeckej rady. S. Ondrejovič reprezentuje svoje pracovisko aj na medzinárodných podujatiach, spomeňme napr. konferencie EFNIL (European Federation of National Institutions for Language) či jeho členstvo v Rade Ústavu pro jazyk český AV ČR, v ktorej sa pravidelne zúčastňuje na zasadnutiach.

Pri príležitosti oslávencovej päťdesiatky v r. 1996 opísal Ján Horecký v Jazykovednom časopise (*Mladý jubilant Slavo Ondrejovič*, roč. 47, č. 1, s. 58) tri obdobia v jeho vedeckom myslení: ortoepické, sémantické a sociolingvistické. Rovnako ako J. Horecký, aj Klára Buzássyová o desať rokov neskôr v Kultúre slova (*Na šesťdesiatku Slavomíra Ondrejoviča*, roč. 40, č. 3, s. 165) zdôraznila, že tieto obdobia sa u jubilanta prelínajú. V spomenutých príspevkoch sa uvádzala aj podrobná bibliografia prác S. Ondrejoviča do r. 2006. V uplynulom desaťročí sa vedecky najviac rozvíjal v sociolingvistickom smere. V r. 2008 vyšla monografia *Jazyk, veda o jazyku, societa: Sociolingvistické etudy*, za ktorú dostal vedeckú hodnosť doktor vied (DrSc.). Publikácia od svojho vydania zaznamenávala výrazné ohlasy, Slavomír Ondrejovič v nej predstavil svoje ťažiskové výskumné témy posledných rokov. Slovenskej odbornej verejnosti v nej priblížil najnovšie te-

oreticko-lingvistické smery, akými je napr. ekolingvistika, o ktorej v závere uvádza: „Ekolingvistika nie je ani nijakým ekologickým hnutím, ktoré by chcelo udržať jazyky ‚čisté‘ a ktoré by bojovalo proti ich ‚znečisteniu‘ cudzími prvkami (hoci práve takýto výklad dostal tento pojem v niektorých náznakoch v našich domácich diskusiách). Ekolingvistika v zásade nechce eliminovať ani nijaké slová či významy z jazyka, ale jej úlohou je prehĺbiť ekologické vedomie, a to nielen vo vzťahu k okolitej prírode, ale napr. aj voči rôznym národom a národnostiam (etnocentrizmus). Pre ekolingvistiku rovnako ako pre sociolingvistiku nie je ideálom (a to by si mali osvojiť aj budúce generácie) dosiahnutie čo najväčších rozmerov, obsadenie čo možno najširších priestorov a nekontrolovateľný rast, ale dosiahnutie mnohosti a harmonického spolužitia v čo možno najpriateľskejšom prostredí. V tejto snahe sa stretávajú sociolingvistika a ekolingvistika“ (s. 258). Ďalej sa v monografii zameriava na menšiny na Slovensku (maďarskú, rómsku, chorvátsku) i slovenskú menšinu v Rakúsku. Veľký priestor dáva skúmaniu postoju a kontrastu medzi jazykom mesta a jazykom vidieka.

Téma jazyka miest sa stala kľúčovou aj pre projekt riešený pod jeho vedením v oddelení súčasného jazyka JÚLŠ SAV v rokoch 2012 – 2014 *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v európskom kontexte*. Projekt priniesol nový prieskum jazykovej situácie a jazykovej politiky na Slovensku v porovnaní s niektorými inými (najmä susednými) krajinami. Prieskum sčasti nadväzoval na výskum organizovaný Slovenskou jazykovednou spoločnosťou na začiatku 60. rokov 20. storočia, v ktorom sa skúmala hovorená podoba spisovného slovenského jazyka v mestách so slovenským obyvateľstvom, ale oblasti so zmiešaným obyvateľstvom ostali v značnej miere mimo pozornosti. Nový výskum sa rozšíril – vzhľadom na súčasnú jazykovo-spoločenskú, resp. spoločensko-politickú situáciu na Slovensku – aj na túto „nepokrytú“ oblasť s dôrazom na skúmanie života slovenčiny v kontakte (resp. aj konflikte) s príslušnými menšinovými jazykmi (najmä s maďarčinou). Predmetom skúmania bola tiež jazykovolegislatívna a jazykovopolitická dimenzia problematiky. Okrem čiastkových výstupov v podobe publikovaných štúdií by malo v tomto roku vyjsť kompendium – kolektívna monografia prezentujúca hlavné zistenia výskumu.

Za posledných desať rokov pribudli do edície vydavateľstva VEDA Sociolinguistica Slovaca vedenej jubilantom tri nové tituly. V roku 2007 to

bola reedícia materiálov zo 60. rokov pod názvom *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny: Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6. – 9. októbra 1965*. V roku 2013 vyšiel zborník z rovnomennej konferencie *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte* a v r. 2015 zborník *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Posledné desaťročie pokračuje aj jubilatova encyklopedistická práca, vypracúva početné lingvistické heslá do slovenskej všeobecnej encyklopédie Encyclopaedia Beliana. Zároveň je po celý ten čas hlavným redaktorom časopisu Slovenská reč.

Slavomír Ondrejovič prispieva k rozvíjaniu slovenskej lingvistiky takpovediac oboma časovými smermi. Na jednej strane pripomína prácu svojich predchodcov, na druhej vychováva nové generácie školením doktorandiek a doktorandov či posudzovaním prác rôznych vedeckých stupňov. Pod vedením profesora Ondrejoviča sme si napríklad v roku 2012 pripomenuli 100. výročie narodenia hlavného redaktora Slovníka slovenského jazyka Štefana Peciara. Pri tejto príležitosti sa zorganizovala konferencia *Slovník a používatelia jazyka* v kongresovom centre na zámku v Smoleniciach. V roku 2014 vyšiel zborník pod názvom *Štefan Peciar a moderná lexikografia*. V roku 2015 sa oslavovalo 200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra, po ktorom je pomenovaný aj náš ústav. Slavomír Ondrejovič sa pri tejto príležitosti o Ľ. Štúrovi a jeho diele vyjadroval v rozhovoroch pre médiá i vo vlastných štúdiách a zorganizoval aj jazykovednú konferenciu *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách*, ku ktorej zborník vyjde tento rok.

V dňoch 11. – 13. apríla 2016 sa na jubilatovu počesť v kongresovom centre SAV na zámku v Smoleniciach uskutočnila konferencia *(Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty*. Vystúpili na nej desiatky lingvistov a lingvistiek – zúčastnilo sa približne toľko kolegov a kolegýň, koľko rokov profesor Ondrejovič oslavuje. Dovoľujeme si zaželať mu na tomto mieste, nie celkom nesebecky, ešte veľa pracovnej energie, aby sme mohli čerpať z jeho skúseností. V osobnom živote mu želáme veľa šťastných bicyklových kilometrov a pokojných poznávacích ciest po celom svete. Jubilujúcemu pánovi profesorovi už lekári neodporúčajú zoskok padákom, na ktorý sa ešte chystal, no našťastie (alebo žiaľ?) o adrenalin nemá núdzu ani pri práci. Nech v nej ešte dlho vytrvá!

Lucia Satinská

Slovenská lingvist(i)ka v Čechách

- (1) *Stůj noho! posvátná místa jsou kamkoli kráčíš,*
- (2) *k obloze, Tatry synu, vznes se, vyvýše pohled,*
- (3) *neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku,*
- (4) *jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům.*
- (5) *Však času ten horší je člověk, jenž berlu železnou
v těchto krajích na tvou, Slávie, šiji chopil.*
- (6) *Horší nežli divé války, hromů, ohně divější,
zaslepenec na své když zlobu plémě kydá.*

Bývalá členka redakčnej rady časopisu Kultúra slova (1991 – 1993) a pracovníčka Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV (1980 – 2011) Mira Nábělková pôsobí od r. 1999 na českých univerzitných pracoviskách – niekoľko rokov vyučovala externe v Ústave slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, postupne sa jej stálym pracoviskom stala Filozofická fakulta Univerzity Karlovej v Prahe, kde sa v r. 2010 habilitovala a kde pôsobí aj v súčasnosti na Katedre stredo európskych štúdií. Jej odborný rast a prvé významnejšie výsledky jej vedecko-výskumnej práce, vedecko-organizačnej činnosti a pedagogického pôsobenia rozsiahlo predstavila K. Buzássyová (Jubilujúca Mira Nábělková. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 3, s. 183 – 189), jej obraz ľudsky a vzťahovo dokreslil J. Bosák (Pozdrav jubilantke Mirke Nábělkovej. In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 1, s. 72) a bibliografiu, ktorá už vtedy obsahovala takmer 130 položiek, z toho 10 publikovaných v Kultúre slova, zostavili L. Dvonč a i. (In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 1, s. 73 – 81). Čas medzitým pokročil, Mira Nábělková takisto vytrvala vo svojom behu (napr. len jej bibliografia sa rozrástla o ďalších vyše 30 položiek, z toho 14 publikovaných v ČR, 2 v Maďarsku a 4 v iných zahraničných vydavateľstvách), a tak sa po desiatich rokoch opäť pristavujeme pri jej mene, osobe, osobnosti, diele a celkovom pôsobení. Ak na to využívame ako isté východisko citát z hlavného diela predstaviteľa slovenského a českého národného obrodenia Jána Kollára, máme na to niekoľko dôvodov, z ktorých sú viaceré priesvitné (vrátane záujmu o archeológiu), ďalšie sú predsa len odlišné (napr. J. Kollár bol kňaz) alebo (ešte) nedosiahnuté (podľa M. Nábělkovej nie je pomenovaná žiadna planétka, hoci jeden asteroid už meno Nabelek nesie), iné postupne osvetlíme.

(1) *Stůj noho! posvátná místa jsou kamkoli kráčíš*

Pri všetkom pohybe M. Nábělkovej, fyzickom i tvorivom, ju zároveň môžeme prichytiť, v živote i pri vedeckej či pedagogickej práci, ako sa zastaví neraz až v posvätnéj učte k ľuďom – k svojim predkom, predchodcom, učiteľom, ale i kolegom a študentom, k prírode, histórii, umeniu, „všehomíru“ a, možno ani nie až tak celkom samozrejme, ako by sa od jazykových bádateľov očakávalo, v osobitnej učte k jazyku – slovenskému, českému, ruskému, poľskému, anglickému a k všetkým ďalším, s ktorými sa vo svojom pestrom živote stretla a stretáva. Keď píše, vedecky či súkromne, cíti a cíti slovo, váži ho, obracia, presúva, dbá na každé písmenko, čiarku, zátku, pomlčku i dobre známy úsmevček.

Zastavenia M. Nábělkovej sú rôznorodé a hmatateľné: v autorských monografiách (2), v textoch, ktorými prispela do kolektívnych diel (2 vydané, 2 v tlači), v štúdiách, rozhľadových článkoch, ale aj v rôznych popularizačných textoch o slovenčine a dianí v slovenskej lingvistiky, na ktoré si našla čas pred rokmi, keď sa popularizácii vedy nevenovala takmer žiadna pozornosť (príspevky v novinách *Práca*, *Večerník*, *Smena*, *Sme*, v časopisoch *Vesmír*, *Kultúrny život* a i.), a na ktoré si nachádza čas a priestor aj v súčasnosti v českom prostredí (príspevky a rozhovory napr. v časopisoch *Zrkadlenie/Zrcadlení*, *Korene*, *Listy*, *Slovenské dotyky*, v českom rozhlase a najnovšie v *Lidových novinách*). Osobitnými zastaveniami a pripomenutiami diania v čase sú jej správy z lingvistických konferencií, správy o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti a o kolokviách mladých jazykovedcov, ktoré nie sú práve vďačným ani oceňovaným žánrom a ktorých napísala nemálo predovšetkým v 90. rokoch minulého storočia, keď svojím pôsobením v SJS a organizovaním kolokvií vtlačala do vývinu slovenskej lingvistiky nezmazateľnú stopu. Zastavovanie a sprítomňovanie mnohých jedinečných chvíľ sa M. Nábělkovej darilo aj neverbálne – cez objektívy fotoaparátov. Vďaka jej fotografiám ostali zdokumentované o. i. aktivity oddelenia spisovného jazyka Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV, ktorého bola pracovníčkou, ako aj účastníci a priebeh už spomínaných kolokvií. Vďaka ďalším svojim záľubám vytvorila (spolu s inými tvorivými kolegami a kolegyňami) v 80. a 90. rokoch niekoľko zväzkov kroník oddelenia obsahujúcich cenný dobový, často príznačne odľahčené a širšie kontextovo spracovaný materiál zo života slovenských lingvistov.

(2) *k obloze, Tatry synu, vynes se, vyvýše pohled*

Fotografické nadanie využívala a využíva M. Nábělková, prirodzene, nielen v práci, ale túto svoju záľubu prepája aj so vzťahom k prírode a k pobytu, pohybu v nej. Ako dcéra Tatry (najmä Nízkych) alebo skôr Fatry (historický donovalský domček generácií rodiny Nábělkovcov) neraz potešila svojich kolegov exkluzívnymi zábermi slovenskej prírody nielen z týchto kopcov a dolín. Isté vznášanie sa a povznášanie pohľadu k horizontom je pre M. Nábělkovú typické aj vo vedeckej a pedagogickej práci.

(3) *neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku*

Vieme, čo alebo kto bolo dubisko v Kollárovom speve. Z osobného poznania M. Nábělkovej a jej života môžeme usudzovať, čo alebo kto sú dubiská v jej živote: rodina, vzťahy, príroda, kultúra, história, jazyk, práca... A skvelá možnosť vždy sa k niekomu, niečomu prichýliť.

(4) *jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům*

Celá rodinná genéza M. Nábělkovej zakorenená v spoločenských, kultúrnych a vedecko-výskumných dejateľoch (napr. botanik František Nábělek, lekári, významní protifašistickí odbojár, geofyzik Ján Nábělek) i jej vlastné prežitie rôznych, rôzne ťažkých časov možno napokon prispeli k tomu, že aj jej fyzicky nemohutnú postavu môžeme prirovnať k dubisku – stromu, ktorý vie, kde má svoje korene, košatí sa na rôzne strany svojich záujmov a pôsobení, poskytuje útočisko i inšpirácie. Túto jej mohutnosť si všimli a ocenili aj iní. V roku 2004 dostala Striebornú medailu Masarykovej univerzity v Brne za prínos k rozvoju českej slovakistiky a ako napomáhateľka budovania „mostov vzájomnosti medzi Čechmi a Slovákmi“ (citát z predstavenia laureátov) je aj laureátkou Ceny Mateja Hrebendu za rok 2014.

(5) *Však času ten horší je člověk, jenž berlu železnu
v těchto krajích na tvou, Slávie, šíji chopil*

Bez pripomenutia by nemala ostať Nábělkovej citlivosť na pravdu v slove i konaní, sociálne cítenie, ktoré je v našom stredo európskom priestore dôležité aj dnes, a stále živý zmysel pre slovanské hodnoty. Vo vzťahoch Slovákov a Čechov, slovenského a českého jazyka opatrne, ale zároveň odvážne kráča pomedzi rokmi navrstvené mýty a axiómy, podrobne analyzujúc známe i neznáme kontakty, no nebojac sa ani slova konflikty, v ktorom akcentuje nebojový, neželezný rozmer (porov. monografiu *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu* či štúdiu *Slovenčina a čeština dnes. Kontakt či konflikt*).

(6) *Horší nežli divé války, hromů, ohně divější,
zaslepenec na své když zlobu plémě kydá*

S celoživotným zameraním M. Nábělkovej súvisí širokospektrálne poznanie, otvorenosť, hrdosť na všetko, čo si hrdosť zaslúži, hľadanie pozitívneho vo vlastnom národe, v jazyku, kultúre a šírenie poznaných hodnôt naprieč kultúrami a generáciami. K citlivým jazykovým otázkam (ešte počas pôsobenia na Slovensku v diskusiách o zákone o štátnom jazyku a jeho novelizáciách, v súčasnom pôsobení v analýzach bohemizmov v slovenčine, ale i slovakizmov v češtine, pri témach o jazykovom vedomí a povedomí používateľov slovenčiny v domácom i českom prostredí, o jazykovo zmiešaných internetových diskusiách a pod.) sa snaží pristupovať vecne, argumentačne, so znalosťou histórie a ďalších relevantných súvislostí, z čoho vyplynú často originálne a veľmi zaujímavé pohľady.

Mohli by sme v tomto duchu pokračovať súvislosťami medzi životnými rozmermi Miry Nábělkovej s ďalšími Kollárovými veršami, napr.: *Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou*, alebo s ich autorom, ktorý je považovaný za národného obroditeľa slovenského aj českého, hoci ona sama by sa k Jánovi Kollárovi a Slávy dcere asi neodvažovala takto pripodobňovať. Dúfame však, že prijme toto analogické/analogizujúce zhŕňanie a že sa spolu s ňou budeme tešiť na ďalšie pokračovanie jej príbehu.

Záverečné slová si dovoľíme citovať z Otvoreného listu Mire Nábělkovej nedávno publikovaného v Parlamentných listoch:

„Ti, kdo Vás znají, vědí, že jste dobrým duchem slovakistiky v Čechách,“ že sa staráte „o rehabilitaci jazykového souručenství Čechů a Slováků, či Slováků a Čechů: na pořadí nesejde, jde-li o partnery rovné, což v našem případě je naplněno.“

„... mluvím-li o Slovácích v Praze, vybavím si obratem i Vás, paní docentko, která si nesete své břímě z minulosti, ale neztrácíte smysl a cit pro budoucnost. Proč byste taky jinak psala do novin, že bude dobře rozumět si navzájem, dnes, zítra, vždycky.“

Děkuji Vám za to. A nejen u příležitosti Vašich dnešních šedesátin.“

S poďakovaním a želaním všetkého najlepšieho do ďalších dní, pracovných a osobných pohybov i zastavení sa k Petrovi Žantovskému z celého srdca pripájame aj my!

Mária Šimková

Vysokoškolská učebnica latinskej lekárskej terminológie

[BUJALKOVÁ, Mária – ŠIMON, František: Terminologia medica latina: učebnica lekárskej terminológie pre študentov medicíny. Martin: Osveta 2015. 202 s.]

Až donedávna sa na lekárske fakultách na Slovensku silne pociťovala absencia syntetizujúceho diela z oblasti latinsko-gréckej lekárskej terminológie, ktoré by podalo ucelený a didakticky moderne spracovaný obraz odbornej slovnej zásoby v svetle súčasného stavu terminologického výskumu. Je preto významným míľnikom v oblasti odbornej terminologickej jazykovej prípravy budúcich lekárov práca renomovaných odborníkov v oblasti lekárskej terminológie PhDr. Márie Bujalkovej, CSc., a doc. PhDr. Františka Šimona, CSc., ktorí napísali vysokoškolskú učebnicu latinskej lekárskej terminológie určenú pre študentov študijných odborov všeobecného lekárstva a zubného lekárstva na lekárske fakultách na Slovensku. **Terminologia medica latina: učebnica lekárskej terminológie pre študentov medicíny** je prvá slovenská učebnica latinskej lekárskej terminológie, ktorá striktno rešpektuje najnovšiu anatomickú terminológiu *Terminologia Anatomica*, ako aj aktuálnu Medzinárodnú štatistickú klasifikáciu chorôb a príbuzných zdravotných problémov (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems – 10*). Líši sa tým od dosiaľ používaných príručiek a skript na slovenských lekárske fakultách, v ktorých sa uvedené normy nedodržiavali v dostatočnej miere. Nastával tak rozpor medzi odbornými termínmi preberanými na hodinách terminológie na jednej strane a medzi odborným názvoslovím v učebniciach anatómie a terminológiou klinických predmetov na druhej strane. Autori tak po dôslednej revízii veľkého množstva starších zdrojov na výučbu lekárskej terminológie implementovali aktuálne platné odborné termíny a vytvorili terminologický korpus zahrnujúci najdôležitejšie termíny z oblasti anatomického názvoslovia a klinickej terminológie. Učebnica podáva na úvod stručný prehľad histórie lekárskej terminológie počnúc jazykom antickej gréckej medicíny až po súčasnosť a na pozadí historického vývoja terminologických diel objasňuje historické i lingvistické dôvody používania latinskej a gréckej medzinárodnej lekárskej terminológie v súčasnosti. Pri koncipovaní knihy autori dbali na jednotnú formu lekcií, postupné osvojovanie a precvičovanie nových, ako aj už

nadobudnutých poznatkov. Každá lekcia sa skladá z prehľadnej gramatickej časti s poukázaním na prípadné výnimky. Nasledujú prekladové cvičenia anatomických a klinických výrazov z latinčiny do slovenčiny, ďalej cvičenia na tvorbu plurálu, resp. genitívu, a predložkové spojenia s akuzatívom. Cvičenia sú primárne zamerané na automatizáciu nadobudnutých nových terminologických kompetencií v oblasti aktuálnej terminológie a jej praktickej aplikácie. Prekladové cvičenia slovenských termínov do latinčiny tvoria rozsahovo menší podiel oproti prekladom do slovenského jazyka. Reflektuje to skutočnosť, že budúci lekári sa v praxi častejšie stretávajú s latinskými a gréckymi termínmi než s prekladom slovenských termínov do latinčiny. Posledné úlohy predstavujú opäť skôr didaktizujúce zhrnutie poznatkov o istom jave, či už je to poradie prívlastkov v latinčine na str. 72, alebo význam rozličných prípon v terminológii (str. 32, 56, 64, 79). Celkom v závere lekcie sa nachádza aktuálna slovná zásoba a napokon oživujúce a neoceniteľné *Ad illustrandum*. Učebná látka je rozdelená do štrnástich úzkonadväzujúcich lekcí. Jednotlivé lekcie sledujú tradičné poradie deklinácií, pričom grécka deklinácia – okrem tretej gréckej deklinácie, ktorá je vyčlenená samostatne – sa preberá vždy s latinskou, aby sa poukázalo na vzájomné podobnosti. Nasledujú adjektíva, ich stupňovanie, číslovky so stavbou receptu a napokon používanie latinských a gréckych prefixov, suffixov a tvorenie kompozít. Posledná, štrnástá kapitola je opakovacia, kde študenti môžu syntetizovať nadobudnuté poznatky. Za veľmi nápomocné možno pokladať prílohy na konci učebnice. Študent tak môže promptne nahliadnuť do minislovníčka latinských a gréckych ekvivalentov zoradených alfabeticky podľa slovenských názvov. Ďalšou význačnou pomôckou sú ukážky z patologicko-anatomických diagnóz s príslušnou slovnou zásobou a súpis najčastejších skratiek v medicíne a farmakológii. Učebnica sa tak stáva užitočným spoločníkom nielen počas štúdia odbornej lekárskej terminológie, ale ažpiruje na *vademecum* aj vo vyšších ročníkoch. Vysoko treba oceniť rozhodnutie autorov dôsledne písať dĺžky nad samohláskami v latinských aj v gréckych lexikálnych jednotkách, a to bez výnimky v celej učebnici. Študent sa prirodzene učí čítať správne hneď od prvého kontaktu s terminológiou. Učebnica celkovo predstavuje produkt veľmi precíznej redakčnej revízie. Autori sa usilovali prezentovať latinsko-grécke terminologické jednotky a ich slovenské ekvivalenty tak, aby boli čo najzrozumiteľnejšie lin-

gvisticky neškoleným používateľom spisovného jazyka. Veľká pozornosť sa venuje terminológii ako komplexnému systému lexikálnych jednotiek, ktorých usúvzťahnosť je vyjadrená systémovými vzťahmi v odbornej lexike: v popredí didaktického výkladu stojí predovšetkým synonymia, antonymia jednotlivých termínov, ako aj zdôraznenie motivácie a transparentnosti ich vzniku. Je zrejmé, že korpus jednotlivých termínov vznikol na základe dôslednej lexikálnej excerpcie súčasných odborných učebníc, ako aj aktuálnej a synchronnej dokumentácie lekárskej praxe. Ako obrovské pozitívum hodnotíme anatomické nákresy, ktoré svojou názornosťou ozrejmujú problémové javy latinského a gréckeho jazyka v medicínskej terminológii, aplikáciu rôznych gramatických javov, ako napr. na str. 67 používanie zhodného a nezhdného prívlastku v anatómii, prípadne rozdiely medzi používaním toho istého slova na označenie iných častí orgánov, ako napr. na str. 82 – 83 pri slove *cardiacus*, alebo aplikácia podobne znejúcich slov *corōna* a *koróné* na konkrétnych príkladoch na str. 112.

Praktický je slovník, a to len latinsko-slovenský, na úplnom konci učebnice. Absencia slovensko-latinského slovníka núti študentov postupne si osvojovať odbornú slovnú zásobu a nespoliehať sa na možnosť mechanického prekladu pomocou slovníka. Latinský a slovenský preklad Hippokratovej prísahy na konci učebnice je už tradičnou súčasťou učebníc latinského jazyka zameraných na lekársku terminológiu. Ide o gramaticky komplexný text, ktorému študent nemôže po jednom, prípadne dvoch semestroch odbornej latinčiny rozumieť, ale je potrebné, aby sa s jeho obsahom oboznámil každý študent medicíny, a ako súvislý text je výbornou a vhodnou pomôckou na osvojovanie si a precvičovanie výslovnosti latinských hlások. Vysokoškolská učebnica podáva systematický, výkladovo usporiadaný prehľad poznatkov z odbornej latinskej terminológie ako vednej disciplíny a pripravuje tak študentov v rámci predmetu latinská lekárska terminológia na štúdium ostatných lekárskejších vied a zároveň im umožňuje získať praktické terminologické zručnosti potrebné na výkon lekárskeho povolania.

Tomáš Hamar – Eva Taranová

SPYTOVALI STE SA

Písanie slov grexit a brexit. – Na jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV sa obrátila študentka s otázkou, ako má v slovenskom texte písať slová *grexit* a *brexit*. Keďže na internete, ale aj v tlači sa často píšu s veľkým začiatočným písmenom, opýtala sa, či je to správne.

Slová *grexit* a *brexit* sú v slovenčine aj v iných jazykoch nové výrazy, neologizmy, ktoré sú frekventované predovšetkým v oblasti publicistiky a politológie. Ako prvý sa začal používať v období dlhovej gréckej krízy výraz *grexit* – skratkové slovo utvorené z prvých písmen anglického slova *Greek* (grécky) a zo slova *exit* (odchod), ktorým sa skrátene označoval možný odchod Grécka (*Greek exit*) z eurozóny. Takýto špecifický druh tvorenia skratkových slov je v slovenčine zriedkavý, ale v angličtine sa používa často (pozri M. Gavurová: Skratka ako lexéma [abreviačná motivácia v lexike], 2013), vznikli tak slová ako *smog* (zo *smoke* a *fog*, slov. dym a hmla), *sitcom* (zo *situation comedy*; slov. situačná komédia), v slovenčine už aj v adaptovanej podobe *sitkom*, *brunch* (*breakfast* a *lunch*; slov. raňajky a obed) či novšie *blog* (zo spojenia *web log*, slov. webový/internetový zápisník), ktoré sa prevzali do mnohých jazykov, čo je aj prípad slov *grexit* a *brexit*.

Slovo *brexit* (*British exit*) sa utvorilo analogicky k slovu *grexit*. K prvým dvom písmenám *br-* z prídavného mena *British* sa pripojilo slovo *exit*. Skratkovým slovom *brexit* sa pomenúva možný odchod Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska z Európskej únie, o ktorom sa v súčasnosti veľa diskutuje v súvislosti s pripravovaným júnovým referendum.

Skratkové slová *grexit* a *brexit* sa v súčasnosti píšu nejednotne, niekedy s veľkým začiatočným písmenom, inokedy s malým. Neistotu v používaní a písaní slov *grexit* a *brexit* v slovenčine prezrádza aj to, že ich autori často dávajú do úvodzoviek alebo ich označujú prívlastkom *takzvaný*. Na stránkach internetových periodík čítame: *Konštatujú to analytici oslovení agentúrou SITA, podľa ktorých sa však v súčasnosti javí riziko „Grexitu“, ako sa vystúpenie Grécka z eurozóny označuje, ako nízke; Pesimistickejší variant*

sa končí *Grexitom*, teda odchodom Grécka z eurozóny; Pravdepodobnosť vystúpenia Grécka z eurozóny, tzv. *grexitu*, je podľa najnovšieho prieskumu agentúry Reuters medzi obchodníkmi a ekonómami 45 percent. Na stránke www.spravy.pravda.sk z 15. 3. 2016 sa uvádza titulok *Pred referendum zatiaľ vedú zástancovia Brexitu*. Na tej istej stránke zo 7. 3. 2016: *EÚ má najvyšší rating, nepohne ním ani prípadný brexit*. Ako vidieť, slová *grexit* a *brexit* sa v slovenčine svojím zakončením prirodzene zaradili medzi neživotné podstatné mená mužského rodu a skloňujú sa podľa vzoru *dub*, pričom v genitíve singuláru majú príponu *-u*.

Písanie slov *grexit* a *brexit* s veľkým začiatočným písmenom – *Grexit*, *Brexit* –, s ktorým sa v slovenských textoch často stretávame, je ovplyvnené anglickým pravopisom. V slovenčine sa takéto označenia nezaraďujú medzi vlastné mená a píšú sa s malým začiatočným písmenom.

Katarína Kálmánová

Programátor. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme dostali otázku, ako odlišiť pomenovanie zariadenia, ktoré slúži na zápis strojového kódu do pamäte mikroprocesora, od označenia človeka, ktorý programuje, keď sa nazývajú rovnakým slovom *programátor*.

Otázka, ktorú pisateľ e-mailu nastolil, súvisí s problematikou homonymie. V prípade slov *programátor*¹ „pracovník zaoberajúci sa programovaním“ a *programátor*² „zariadenie naplňajúce programovateľnú pamäť inštrukciami“ ide o homonymiu na základe kategórie životnosti. V slovenčine je jav, keď sa jedným slovom pomenúvajú dve entity, v danom prípade osoba a vec, pomerne rozšírený: porov. *nakladač* (osoba) – *nakladač* (stroj), *činiteľ* (osoba) – *činiteľ* (faktor), *korektor* (osoba) – *korektor* (počítačový program; kozmetický prípravok), *tester* (osoba) – *tester* (prístroj; látka; skúšobná vzorka), *antagonista* (osoba) – *antagonista* (sval, látka). Aj medzi podstatnými menami s príponou *-átor* nájdeme mnohé homonymné dvojice vyčlenené na základe rozdielu v kategórii životnosť – neživotnosť, napr. *navigátor* (osoba) – *navigátor* (prístroj), *mediátor* (osoba) – *mediátor* (látka),

klasifikátor (osoba) – *klasifikátor* (triedič; kód; jazykový prvok), *regulátor* (osoba) – *regulátor* (zariadenie), *operátor* (osoba; firma) – *operátor* (mat. symbol; gén), *moderátor* (osoba) – *moderátor* (tech. zariadenie; látka), tak aj *programátor* (osoba) – *programátor* (zariadenie).

Napriek homonymii nie je v jazykovej komunikácii problém rozlišovať medzi pomenovaním osoby a pomenovaním veci. Tieto podstatné mená mužského rodu sa od seba odlišujú aj gramaticky, a to tvarmi nominatívu a akuzatívu množného čísla: kým pomenovania osôb majú v nominatíve množného čísla príponu *-i* alebo *-ia* podľa vzoru *chlap*, napr. *nakladači*, *činitelia*, *korektori*, *programátori*, a v akuzatíve príponu *-ov*, napr. *vidím nakladačov*, *činitel'ov*, *korektorov*, *programátorov*, pomenovania vecí majú na základe zakončenia v nominatíve i akuzatíve množného čísla príponu podľa vzoru *dub*, napr. *korektory*, *programátory*, alebo *stroj*, napr. *nakladače*, *činitele*. V jednotnom čísle sa odlišujú tvarmi akuzatívu, porov. *vidím nakladača* – *vidím nakladač*, *stretnúť programátora* – *využívať programátor*, niektoré i tvarmi datívu a lokálu, napr. *podat' nakladačovi*, *pristaviť sa pri nakladačovi* – *priblížiť sa k nakladaču*, *pracovať na nakladači*; *zaplatiť nosičovi*, *dohodnúť sa na nosičovi* – *prístup k nosiču informácií*, *košík pripevnený na nosiči*.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (20)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viac o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

skrinkový príd. týkajúci sa skrinky, vzťahujúci sa na skrinku, majúci tvar skrinky: *kovový s. stojan, s-á zostava, s-é zrkadlo, s-é pánty; s. nábytok, s. šijací stroj, s-á lekárnička*

skriňový príd. týkajúci sa skrine, vzťahujúci sa na skriňu, majúci tvar skrine: *s. vešiak, s. rozvádzač, s. trezor; s. automobil, s. prives, s. nábytok, s-á mraznička, s-á nadstavba; hovor. s-á dodávka*

skrut -u m. (slovo je už v SSJ) **1.** odb. skrútenie: *odolnosť proti s-u, dĺžka s-u, deformácia s-om* **2.** tech. skrútenie jednotlivých žíl kábla al. povrazcov lana: *koeficient s-u vodičov; skrutový príd.: s. moment, s. spoj, s-é pripojenie*

skružovačka -y -čiek ž. tech. zariadenie na skružovanie: *s. plechu, s. profilov, hydraulická s.*

skružovať[?] -uje -ujú nedok. odb. ohýbať do kruhového tvaru; zhotovovať valcové nádoby, rúry ap.: *s. plechy, s. profily do špirály, s. príruby*

skúsenostný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý súvisí so skúsenosťou, kt. sa opiera o skúsenosť: *s. marketing; s. komplex autora; s. potenciál, s. životopis; s. charakter výučby, s-é učenie; s-á veda; zábavné s-é hry; skúsenostne prísl.: s. vyvážený pedagogický zbor, s. poznávaný svet*

skúšač¹ -a mn. N -í m. živ. (slovo je už v SSJ) kto niečo (odborne) skúša: *s. rúd, hlavný s. zlata, cvičiteľia a s-i rizikových plemien; skúšačka¹ -y -čiek ž. (slovo je už v SSJ)*

skúšač² -a mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) prístroj, ktorý slúži na skúšanie, skúšačka: *s. zemného odporu, s. izolácie, s. prúdových ističov, dýzový s. zvarov, bezdotykový s. napätia*

slapy -ov mn. m. odb. (periodické) zmeny tvaru kozmického telesa spôsobené gravitačnou silou iného kozmického telesa: *atmosférické s., s. Zeme, s. zemskej kôry*; výška *s-ov*; **slapový** príd.: *s-á vlna, s-é javy, s-é sily*

sledovací príd. určený na sledovanie: *s. systém, s. útvar*; *s-ia kamera, s-ie zariadenie*; *satelitná s-ia sieť*; inform. *s. softvér*

sledovač¹ -a mn. -i m. živ. kto niekoho al. niečo sleduje, sledovateľ: *s-i cien*; *s. Štátnej bezpečnosti*

sledovač² -a mn. N a A -e m. neživ. prístroj, kt. niečo sleduje: *s. Slnka, s. hviezd, s. hladiny, s. plameňa, s. signálu, s. teploty*

sledovačka -y -čiek ž. hovor. **1.** sledovanie: *nariadiť s-u, nasadiť ľudí na s-u* **2.** sledovací útvar polície: *príslušník s-y*

sledovateľ -a mn. -ia m. (slovo je už v SSJ) kto niekoho al. niečo sleduje, sledovač¹: *s. situácie, vášnivý s. televízie*; **sledovateľka** -y -liek ž.; **sledovateľský** príd.: *s. výskum, s-á stratégia, s-á služba*

sledovateľný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa dá sledovať: *s. prenos, dobre s. obraz, ťažko s. prejav, hladina s-á priehľadným okienkom, voľným okom s-á stopa*; **sledovateľne** prisl.: *nebadane a ťažko s. menili celú novovekú spoločnosť*

sledovateľnosť -i ž.: *s. objektov, spätná s., zvýšená s. finančných transakcií, s. recyklácie plastov*

služobňa -e ž. (slovo je už v SSJ) služobná miestnosť: *obvodná s., poštová s., meteorologická s., železničná s., s. polície, s. justičnej stráže*

smerník¹ -a mn. -cí m. živ. (slovo je už v SSJ) osoba určujúca smer presunu kolóny al. pohybu skupiny cyklistov, bežcov ap.

smerník² -a mn. N a A -y m. neživ. (slovo je už v SSJ) **1.** ukazovateľ smeru na objekt: *magnetický s. lietadla; zemepisný s., turistický s., s. na autobusovej zastávke* **2.** inform. premenná, ktorá obsahuje adresu inej premennej: *s. na funkciu*; **smerníkový** príd.: *s. register, s. zápis*; inform. *s. zoznam, s-á adresa, s-á premenná*

smerovač -a mn. N a A -e m. neživ. inform. sieťové zariadenie, ktoré sprostredkúva prenos dát medzi dvomi al. viacerými sieťami: *anténový s., bezdrôtový s., sieťový s.*

smerovník -a N a A -y m. neživ. (slovo je už v SSJ) nosný prvok, na ktorom sú pripevnené smerovky, príp. tabuľka miestneho názvu ap.: *turistický s.*, *orientačný s.*, *cyklistický s.*, *navigačné s-y*; *osadenie s-a*; **smerovníkový** príd.: *s-á tabuľa*

smykovať nedok. (slovo je už v SSJ) odb. urovnávať pôdu, terén smykom: *s. hrádzu*, *s. pastviny*; *pred sejbou stačí orať*, *prípadne s.*

smykový príd. týkajúci sa smyku, vzťahujúci sa na smyk: *s-á lišta*; *s. agregát*

snehomer -a/-u L -e mn. N a A -y m. (slovo je už v SSJ) meteor. prístroj, zariadenie na meranie hrúbky (a vodnej hodnoty) snehovej vrstvy: *váhový s.*; **snehomerný** príd. (slovo je už v SSJ): *s. valec*, *s-á doštička*, *s-á lata*; *s. profil*; *s-á stanica*

sociálka -y -lok ž. hovor. **1.** sociálna poisťovňa: *s. oznámi novú výšku poistného*; *s. získa 42 miliónov* **2.** úrad, útvar, oddelenie sociálnych vecí a rodiny: *s. získala nové právomoci*; *s. odobrala rodine štyri deti*

soté s. neskl. dusené nadrobno (obyč. na rezance, na kocky) pokrájané kúsky mäsa, húb, zeleniny s omáčkou: *kuracie s. na šampiňónoch*, *kuracie s. v syrovej omáčke*, *králičie s.*, *bravčové s.*, *rybacie s.*, *hubové s.*, *špargľové s.*, *z diviny*

spádnicový príd. týkajúci sa spádnice, vzťahujúci sa na spádnicu: *s. pohyb*, *s-é zlomy*, *s-é lesné cesty*

spádovať nedok. vytvárať spád: *s. priečny profil cesty*, *s. odvodňovanú plochu*, *s. podlahu*, *s. chodníky*, *s. cementové potery*

spádovisko -a -vísk s. **1.** žel. (slovo je už v KSSJ) umelo vytvorený spád kofají a výhybiek na zostavovanie vlakov: *výška s-a*; *dozorca s-a* **2.** vodohosp. šachta al. žľab na prekonanie výškového rozdielu vodného toku al. kanalizácie; **spádoviskový** príd.: *s. posun*, *s-á koľaj*; *s-á šachta*

spájač¹ -a mn. -i m. živ. kto niečo spája: *s-i kultúr*

spájač² -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** spájací prvok: *s. batérií*, *s. káblov*, *s. reťaze*; *plastový s.*, *skrutkový s.* **2.** inform. počítačový program umožňujúci spájanie súborov: *s. súborov*

spájateľný príd. ktorý sa dá spájať: *s. stojan*, *s-á reťaz*, *remeň s. spojkami*, *teplom s. materiál*, *s-á gumová dlaždica*, *s-é kocky*; **spájateľnosť** -i ž.: *s. materiálov*, *s. slov*

spalný príd. (slovo je už v SSJ) odb. ktorý vzniká pri spaľovaní: *s. plyn*; chem. *s-é teplo* teplo uvoľnené pri úplnom spálení určitého množstva látky

spätnoväzbový príd. odb. týkajúci sa spätnej väzby, vzťahujúci sa na spätnú väzbu: *s-á slučka, s-á informácia, s. kanál, s. mechanizmus*

spektrometria -ie ž. fyz. meranie vlnových dĺžok v spektre: *atómová absorpčná s., hmotnostná s.*; **spektrometrický** príd. (slovo je už v SSJ): *s. systém, hmotnostný s. detektor*

speňažiteľný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa dá speňažiť: *s. majetok, s-á komodita; ľahko s-é dlhopisy; výhra nie je s-á*; **speňažiteľnosť** -í ž. (slovo je už v SSJ): *s. akcií, s. aktív, s. pohľadávok*

splach -u m. vodohosp. nečistota spláchnutá zo zemského povrchu do vodného toku al. kanalizácie: *plošný s., s. pôdy, s. vrchnej vrstvy pôdy, s. chemických látok, zrážková voda spôsobujúca s.*; **splachový** príd.: *s. sediment, s-á voda, s-é hliny; s-á erózia*

splavenina -y -nín ž. (slovo je už v SSJ) **1.** vodohosp. obyč. pevné častice premiestňované prúdiacou vodou: *dnové s-y, s-y z ornej pôdy, strešné s-y; zachytávať s-y* **2.** vodohosp. nános hliny, piesku ap. splavený dažďovou vodou al. vodným tokom: *hrubozrnná s., korytotvorné s-y, s-y v korytách prítokov*; **splaveninový** príd. (slovo je už v SSJ): *s. záchyt, s. útvar, s-é sedimenty; s. režim toku, s-é pomery*

splnomocnenkyňa -e -kýň ž. žena, ktorá je poverená konať v mene niekoho: *s. vlády, s. pre migrantov, s. pre rómske komunity*

spol'ahlivostný príd. týkajúci sa spol'ahlivosti, vzťahujúci sa na spol'ahlivosť: *s. model, s. problém, s-á analýza, s-á charakteristika*

spolurozhodovací príd. týkajúci sa spolurozhodovania: *s. proces, s-ia procedúra*

spomaľovací príd. ktorý spôsobuje spomaľovanie, týkajúci sa spomaľovania: *s-ie sily; s-ie zariadenie; s. jazdný pruh*

spoplatniť -í -ia dok. (slovo je už v SSJ) peňaž. určiť poplatok za použitie niečoho: *s. autostrády, s. parkovanie, s. vysokoškolské štúdium, s. prednostné ošetrenie*; **spoplatňovať** -uje -ujú nedok. (slovo je už v SSJ): *s. papierové faktúry; s. pozeranie filmov; školy môžu s. učebnice, ubytovanie a stravu*

spotrebičový príd. týkajúci sa spotrebiča, vzťahujúci sa na spotrebič: *s. plynový kohút, s. regulátor, s. vývod, s-á žiarovka; s-á norma*

spotrebisko -a -bisko s. vodohosp. miesto spotreby vody: *preprava vody na s., kvalita dodávanej pitnej vody pre s. mesta, distribúcia vody z prameňa na*

s., *akosť vody dodávanej do s-a, vybudované s-á vody*; **spotrebiskový** príd.: s. *uzáver*; s. *vodomer*

spotrebomer -a/-u L -e mn. N a A -y m. odb. prístroj na meranie spotreby (paliva): *palubný s., prietokový s., indukčný s.*

spriahnutý príd. (slovo je už v SSJ) odb. pevne, trvalo spojený: s. *nosník*, s. *most*, *s-á oceľobetónová konštrukcia*, *s-é dvojice kolies*; **spriahnuto** prisl.: *oceľová časť pôsobí s. s betónovou časťou*; *lokomotívy pôjdu s. alebo samostatne*; *anténa pracuje s. s rádiolokátorom*; **spriahnutosť** -i ž.: s. *statorového a rotorového obvodu*; s. *človeka a prostredia*

spriezračniť -í -ia dok. urobiť ľahko pochopiteľným, priezračným: s. *ideové poslanstvo*, s. *výklad*, s. *text vynechaním nadbytočných slov*; **spriezračňovať** -uje -ujú nedok.: s. *významové vzťahy*; s. *poznávacie a komunikačné stránky vyučovania slovenčiny*

srdcovka² -y -viek ž. hovor. srdcová záležitosť: *tento klub je moja s.*; *Tatry sú naša s.*

staničenie -ia s. odb. určenie polohy objektov ap. vzhľadom na kilometráž: s. *cesty*, s. *komunikácie*, s. *potrubia*, s. *plavebnej dráhy*, s. *toku*, s. *trate*, *líniové s.*

stavebnotechnický príd. týkajúci sa technickej stránky stavby: s. *dozor*, s. *prieskum*, s. *stav mosta*, *s-é úpravy*

stavoznak -u m. odb. zariadenie na ukazovanie množstva (výšky hladiny) kvapaliny v nádrži: *plavákový s., sklenený s., trubicový s., obtokový s., magnetický s.*; **stavoznakový** príd.: s. *ventil*, *s-á trubica*

stekavý príd. odb. ktorý sa vyznačuje stekaním: *s-á glazúra*; *prísada má silný s. účinok*; *ochranný povlak nie je s.*; *s-é prúdy chladného vzduchu*; **stekavosť** -i ž.: *nízka s.*, s. *asfaltového spojiva*; *obmedziť s. pri vyššej teplote*

stierkový príd. týkajúci sa stierky: s. *materiál*, s. *tmel*, *s-á hmota*, *s-á omietka*, *s-á malta*, *cementová lepiaca a s-á zmes*

stimulant -u mn. N a A -y m. odb. čo pôsobí stimulačne, stimulačný prostriedok, stimulátor: s. *rastového hormónu*, s. *regenerácie*, s. *akupunktúrnych bodov*, *prírodný s.*, *predtréningový s.*

stĺkadlo -a s. odb. nástroj na stĺkanie, utĺkanie, ubíjanie, stĺkacie zariadenie: s. *piesku*, *údery s-a*

stmievač -a m. mechanizmus, ktorý umožňuje postupné znižovanie in-

tenzity svetla žiarovky, žiarivky ap.: *dotykový s., otočný s., zásuvkový s., s. s diaľkovým ovládaním*

stohovací príd. určený na stohovanie; ktorý sa dá stohovať: *s. vozík, s. žeriav, s. stroj; s-ia prepravka, s-ia paleta*

stohovať -uje -ujú nedok. (slovo je už v SSJ) **1.** poľnohosp. ukladať do stohu, stohov: *s. slamu, s. seno* **2.** odb. ukladať do útvaru podobného stohu: *s. kontajner, s. prázdne boxy, s. koše, s. šálky a hrnček*

stohovateľný príd. ktorý sa dá stohovať: *s. kontajner, s. kôš, s. kanister, s. box, s. regál, s-é stoličky; stohovateľnosť -i ž.: *s. jedáľenských stoličiek, s. paliet**

stojina -y -jín ž. odb. zvislý prvok konštrukcie, ktorý má funkciu podpery, stojatá podpera: *obojstranná s., stredová s., krajná s., koncová s., plechová s., paletová s., dierovaná s., regálová s., únosnosť s-y; stojinový príd.: *s. rám, s-á poistka**

stojiskový príd. týkajúci sa stojiska, súvisiaci so stojiskom: *s-á plocha, bicyklové s-é miesta; s-é ustajnenie*

stopovač¹ -a mn. N -i m. živ. kto nepozorovane sleduje (obyč. podľa stôp), stopár

stopovač² -a mn. N a A -e m. (slovo je už v SSJ) poľov. stopovací pes, stopár: *s. zveri*

stopovač³ -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** odb. zariadenie na sledovanie objektu na diaľku: *s. do auta, s. lodí, zostupný s. blesku* **2.** odb. indikačná látka, ktorá sa pridáva do média na sledovanie niečoho v biologických systémoch: *biologický s., rádioaktívny s., s. biochemických reakcií, s. kontaminácie; vypúšťanie s-a do toku* **3.** odb. zariadenie na úpravu bežeckej lyžiarskej stopy: *hydraulický sklopný s., s. na bežecké trate*

Matej Považaj

KS

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Názvy rastlín

IVETA VANČOVÁ

Popri slovenských názvoch rastlín sa nielen v odborných textoch, ale aj v rozličných článkoch v novinách a časopisoch často stretávame s latinskými pomenovaniami. Niektorí autori pri písaní váhajú, s akým začiatočným písmenom sa slovenské a latinské pomenovania rastlín píšú. V slovenskom botanickom názvosloví sa rodové aj druhové názvy ustálené píšú s malým začiatočným písmenom, napr. *ľubovník bodkovaný*, *ruža šípová*, *kukurica siata*, *lipa malolistá*, *smrekovec opadavý*. Latinské názvy rastlín sa však v porovnaní so slovenskými pravopisne odlišujú a píšú sa s veľkým začiatočným písmenom na začiatku rodového názvu, napr. *Hypericum perforatum*, *Rosa canina*, *Zea mays*, *Tilia cordata*, *Larix decidua*.

Rovnaké pravidlá platia aj v slovenskom zoologickom názvosloví, napr. *veverica obyčajná* – *Sciurus vulgaris*, *plamienka driemavá* – *Tyto alba*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 38, 18. septembra, s. 19)

Optimálny a optimálnejší

SILVIA DUCHKOVÁ

Keď počujeme o niečom, že je to *optimálnejšie riešenie*, *optimálnejší spôsob* alebo že sa vytvorili *najoptimálnejšie podmienky*, ne jeden z nás sa pýta, či je takéto vyjadrenie správne. Veď prídavné meno *optimálny* znamená „najlepší, najvhodnejší“, čiže už vyjadruje najvyššiu mieru vlastností, a preto by sa nemalo stupňovať. Prídavné meno *optimálny* má pôvod v latinskom

slove *optimus*, t. j. najlepší, čo je superlatív, čiže tretí stupeň od slova *bonus* „dobrý“. V súčasnosti sa u mnohých používateľov slovenčiny už stratila súvislosť s fungovaním tohto prídavného mena v latinčine, a tak ho formálne chápajú ako prídavné meno vyjadrujúce prvý stupeň vlastnosti a zaraďujú ho medzi také prídavné mená ako *vynikajúci*, *znamenity*, *jedinečný* ap., ktoré sa stupňujú. Aj keď najmä ľudia s klasickým vzdelaním takýto postup vyrušuje, a ako sme vysvetlili, je nadbytočný, stupňovanú podobu *optimálnejší*, ako ani podobu superlatívu *najoptimálnejší* v súčasnej slovenčine nemožno úplne odmietat', ale treba ju hodnotiť ako príznačkovú.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 39, 25. septembra, s. 19)

O slove *diva*

SILVIA DUCHKOVÁ

Rozličné časopisy a žurnály pomerne často prinášajú informácie o filmových, hudobných, operných či módných *divách*. Ide o známe ženy, ktoré sa preslávili najmä vo svete umenia. Ako sa slovo *diva* vyslovuje a čo vlastne znamená?

Slovo *diva* pochádza z taliančiny, kam sa dostalo z latinčiny; je odvodené od latinského prídavného mena *divus* „božský“ → *diva* „božská“. Slovo *diva* teda nesúvisí s prídavným menom *divý* ani so slovesami *diviť sa* či *dívať sa* a vyslovuje sa tak ako v pôvodnom jazyku, čiže tvrdo [diva], nie [d'iva]. *Divy* je inými slovami *slávna žena* alebo *hviezda*. Hoci slovo *diva* je pôvodom prídavné meno, svojím zakončením sa zaradilo medzi podstatné mená ženského rodu podľa vzoru *žena*. Dodávame, že nejde o vlastné meno, ale o všeobecné pomenovanie, preto sa píše s malým začiatočným písmenom.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 40, 2. októbra, s. 19)

Rovnítko?

SILVIA DUCHKOVÁ

V matematike aj iných odboroch používame znak dvoch vodorovných čiar, ktorým sa vyjadruje rovnosť, totožnosť, zhodnosť niečoho s niečím, napr. $4 + 5 = 9$. Tento znak sa číta *rovná sa* a často sa označuje výrazom *rovnítko*. Pomenovanie *rovnítko* preniklo aj do neodborných textov bežnej komunikácie, v ktorých sa používa na vyjadrenie vzťahu rovnosti, totožnosti nejakých javov, skutočností, subjektov ap. Najčastejšie sa vyskytuje v spojení so slovesami *je*, *dať/dávať*, *klásť/položiť*, napr. *medzi ideológiami a režimami je rovnítko*; *dávať rovnítko medzi absolventa a človeka bez praxe*; *položiť rovnítko medzi vzdelanie a úspech*. Slovo *rovnítko* podobne ako iné slová zakončené na *-tko* (napr. *kružítko*, *plávajútko*, *struhátko*, *lízatko* – správne *kružidlo*, *plávajúk*, *strúhadlo*, *lizanka*) nepatrí do spisovnej slovenčiny. Znak = sa spisovne volá *znak rovnosti*. V citovaných slovných spojeniach rovnocenne nahradí výraz *rovnítko*: *medzi ideológiami a režimami je znak rovnosti*; *dávať znak rovnosti medzi absolventa a človeka bez praxe*; *položiť znak rovnosti medzi vzdelanie a úspech*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 45, 6. novembra, s. 19)

KS

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300